

CUCERIREA ARDEALULUI

NICOLAE BĂLCESCU

— — — —

CUCERIREA ARDEALULUI — DE CĂTRE MIHAI VITEAZUL —

■ ■ ■ ■

(CU O PREFAȚĂ A D-lui P. LOCUSTEANU
ȘI O POEZIE DE D-*l* MIRCEA RĂDULESCU)

EDITURA X

BUCUREȘTI. — STRADA ISVOR No. 3

1914

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Când această carte va apărea, poate că țara, prin glasul trâmbițelor își va fi și chemat oastea ca să reînnoiască, în lumina vremii de azi și în sensul conștiinții naționale actuale, vitejiile pe cari marele Nicolae Bălcescu le zugrăvește în această parte a istoriei lui Mihai Viteazul. Noi am dori din suflet ca evenimentele să se grăbească cât mai mult, ca să nu pierdem o clipă măcar din zilele puține ce cu toții simțim că ne mai despart de înfăptuirea idealului nostru secular.

Dacă însă până atunci cercul de fier al neutralității nu se va fi frânt; dacă rezistențe străine simțimântului nostru național sau cumpănirea unor prudențe prea întârziatoare vor fi împiedicat să se hotărască și de fapt aceea ce sufletește țara întreagă de mult a hotărât, nădăjduim că publicarea acestei cărți va fi un îndemn mai mult ca să îndeplinim ce-avem de îndeplinit.

Am crezut necesar, în aceste vremuri mari,

să evocăm umbra lui Mihai și s'o facem să străbată dela un capăt la celălalt al pământului românesc pentru ca din vitejiile lui trecute să se inspire vitejiile noastre de mâine și pentru ca pilda reîmprospătată a cuceririlor lui să ne dea curajul să făptuim cât mai neîntârziat aceea ce s'a mai făptuit.

Astăzi, ca și acum trei sute de ani, frații noștri din Ardeal gem sub acelaș jug apăsător; astăzi, ca și acum trei sute de ani, ei așteaptă un liberator, care să înfrângă cerbicia asupritorilor și să restatornicească drepturile batjocorite ale limbii și sufletului lor.

În cursul vremii, e adevărat, iobăgia materială a fost desființată,—dar ce folos? Dacă ținem seamă de raportul vremilor și al diferențierii de conștiință, suferințele pe cari le îndură azi frații noștri din Ardeal sunt cu mult mai dureroase. Azi, când singura bucurie adevărată a omului o poate da constatarea că nu ne-am rătăcit de pe drumul idealului pe care-l urmărim, azi nu poate fi durere mai sângeroasă decât încercările brutale de a tăia firul care leagă în timp sufletele de suflete și a pregăti nimicirea conștiinței,—fie a unui om, fie a unui popor.

Și aceste încercări le îndesesc ungurii, zi cu zi, an cu an, în contra fraților noștri. Copiii cari nu 'nțeleg o vorbă ungurească sunt siliți să-și stâlcească creierul și limba ca să bâlbâiască cuvinte, cari nu spun nimic minții lor,

iar care în inimă le sădesc numai ură; femei și bărbați, cu credință în Dumnezeu, sunt trimiși să se închine la icoane în fața cărora cădelnițează jandarmul ungur în haine preoțești. Pentru cea mai mică abatere dela legile și regulamentele multe ce sistematizează maghiarizarea: insulte, amenzi ruinătoare, luni și ani de temniță. Presa românească din Ardeal, —acest minunat instrument de conservare și desvoltare a conștiinței publice,—aproape nici nu mai există, din pricina grelelor persecuții îndreptate contra ei. Iar acum în ajunul războiului toți cei suspectați pentru bunele lor sentimente românești, toți cei cari nu obișnuiau să bine-cuvinteze gura ce-i ocăra, au fost împușcați sau aruncați în temnițe.

Dar aceiași soartă au avut și bravii țărani cari, la cea dintâi chemare a patriei lor vitrege, și-au lăsat brazda, copiii și nevasta și au alergat cu inimă voioasă să-și apere moșia. Toți acești vrednici români, au fost aruncați în rândurile întâi ale morții,—și când a fost nevoie și când n'a fost.

Pentru ca acești dragi fii ai neamului nostru să fie cât mai curând și cu cât mai multă bărbăție răsbunați, publicăm paginile cari urmează. Ele închid un rezervoriu de energie și de fapte vitejești cari azi trebuiesc cheltuite. Ele să fie farul puternic care să ne lumineze drumurile pe unde avem să pășim,

pentru a putea desluși în țărâna lor urma pașilor uriași ai lui Mihai-Viteazul.

Și-acum, înainte cu un singur gând: zecile de mii de Români din Ardeal cari s'au dus să moară orbește când goarna ungurească i-a chemat, trebuie să fi fost mânați de convingerea adâncă, deși poate nedeslușită, că mor ca să păstreze pentru noi acel pământ. Altfel eroismul lor ar fi cu totul neînțeleș.

E, prin urmare, de datoria noastră să facem ca acele jertfe sângeroase să nu rămâie zadarnice. Fie, deci, ca din sângele eroic al acelor ardeleni să răsară unirea tuturor Românilor, după cum din cele dintâi sportări ale cărturarilor români de peste munți s'a născut odinioară conștiința noastră națională, una și nedespărțită.

P. Locusteanu

SE SCOALĂ MORȚII...

În noapte, când doarme truditul pământ
În pacea solemnă și dreaptă,
Sub crucile strâmbe de lemn ce s'au frânt,
Se sgudue schitul și'n vechiul mormânt
Voivodul Mihai se deșteaptă.

Vârtejuri de umbre pe ziduri s'alung' ;
Cumplită se 'nalță fantasma ;
Cu svonuri ce pân' la hotare ajung
Clopotnița veche vibrează prelung ;
Se clatină catapeteasma.

Surd vuet străbate tăcutul făgaş :
Trosnind, mânăstirea străbună
În două îşi frânge prea sfântul locaş ;
Voivodul se 'nalţă acum uriaş,
Iar zalele-i fulgeră 'n lună...

Şi Vodă rosteşte cu glas răspicat :
— Spătare, dă-mi spada şi calul,
E clipa când ceasul suprem a sunat,
Adună de-grabă boerii la sfat,
Căci vreau să cuprindem Ardealul.

Nu's harnici la luptă ai noştri urmaşi,
Ei nu văd schimbările sortii ;
Cu mine 'mpreună opt mii de arcaşi
Vor trece Carpaţii... Când viii sunt laşi,
Vom şti să ne batem noi, morţii !

Din lanţul robiei, pe veci sfărâmat,
Vrem slobozi să fie toţi fraţii ;
Cei vii în zavistii se 'ntrec neîncetat :
Vorbeşte mai bine un paloş curat,
Decât la un loc, diplomaţii.,

— Măria ta, oștile's gata de-un ceas
Și-așteaptă poruncă domnească,
Sunt toate un suflet, un trup și un glas,
Merinde destule în saci ne-au rămas,
Ca viforul vor să pornească !

Iar Vodă grăește : — Așa v'am visat !
Și-acuma strângeți căpitanii.
Să știe că ceasul suprem așteptat
De secolii și secolii acum a sunat,
Și nu'l vor aduce iar, anii.

Să știe prezentul : cu noi s'a născut
Și'n noi a dormit idealul ;
Avem o moșie și noi ne-am bătut
Mai larg să'i întindem străbunul ținut
Și una să-l facem cu-Ardealul.

Și-acuma 'nainte cu Domnul, copii !
Săpate cu semnele slovei
Stă'n lespezi a noastre străvechi vitejii :
Tu, Clucere Preda vei merge pe Jii
Cu toată oștirea Craiovei ;

Pe văi, ținând Oltul, spre Turnul în sus
Vei merge tu, Bane Mihalce,
Cel meșter la vorbă, viteaz și supus,
Tu care pe Unguri și Turci i-ai răpus,
Când țara a vrut să ne-o 'ncalce ;

Va trece pe creste cu vârfuri în nori
Novac cu haiducii. Tu, Stroe,
Ce'n clocotul luptei ca vulturii sbori,
Te-aține cu oastea la văi și strâmtori,
Luptând după buna ta voe ;

Tu Miriște, frate, cu dârjii panduri
Ce's numai o mână de oaste,
Doboară copacii cu grele securi
În negre prăpăstii și ieși din păduri
Lovind Ungurimea în coaste...

...Văpăi luminoase sbucnesc de sub frunți
Și-o mare de furci și de coase
S'agită în aer, pe văi și pe munți,
Pe albi de râuri, prin codrii cărunți,
C'o rece ciocnire de oase.

Și Vodă dă semnul. Cu straniu avânt
Pornește oștirea ca valul,
les oști numeroase din ori-ce mormânt
Și cântă'n ecouri purtate de vânt :
Ardealul, Ardealul, Ardealul l..

Mircea Dem. RADULESCU

CUCERIREA ARDEALULUI

**O țară splendidă.—Năvălirea barbarilor.—
Venirea Ungurilor.— Lupte seculare între Ro-
mâni și Unguri**

Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și bine-cuvîntată între toate țările semănate de Domnul pe acest pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, capod'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale ce împodobește celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr'însul, ici colea, se desfac, întinzându-se până în centrul ei ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos se înalță două piramide mari de munți cu creștetele încununată de o vecinică diademă de ninsoare, care ca doi uriași stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc aminte natura țărilor de miază-noapte, dai ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează a-lene. Ast-fel miază-noapte și miază-zi trăesc

într'acest ținut alături una de alta și armoni-sând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii tru-fași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într'o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Ori în-cotro te-i uita vezi colori felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încântător farmecă vederea: stânci prăpăstioase, munți uriași ale căror vâr-furi mângâie nourii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă curge printre câm-piile înflorite, pâraie repezi, care mugind groaz-nic se prăvălesc în cataracte printre acele a-menințătoare stânci de piatră ce plac vederii și o spăimânt tot deodată. Apoi în tot locul dai de râuri mari cu nume armonioase, ale că-ror unde port aurul. În pânțelele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, a-rama, plumbul, mercuriul, antimoniul, arseni-cul, cobaltul, tuteaoa, teluriul și în sfârșit me-talul cel mai îmbelșugat de cât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țara Ardealului.

Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și archeologul au de multe a se minuna într'acest împodobit ținut. Cel dintâi va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocele grele ale istoriei lumii. De ori unde vei veni, ai să urci mult spre a a-junge la dânsa și nu poți pătrunde în ea fără de a fi străbătut cel puțin una din cele șapte porți întărite de natură, lesne de apărut, foarte anevoie de coprins. Politicul va admira felu-rimea națiilor și a religiilor adunate din toate colțurile lumii pe acest pământ, unde Dum-

nezeu însuși pare a le fi chemat, întinzând dinaintea lor o masă așa de îmbelșugată, cum și minunatele instituții democratice ce au ocrotit acești munți pe când despotismul le mătura din toată Europa. În sfârșit istoricul arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele Dacilor, ale acelui viteaz și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al Pelasgilor, care se arată la leagănul civilizației tuturilor popoarelor și formă vârsta eroică a omenirii. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriași ale poporului roman, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei fericite (*Dacia felix*), draga țară a Cesarilor.

Aci erau Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquæ, Auraria, frumoase și însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decât toate, Sarmisegetuza Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de ale cărei ruine plină e și astăzi valea Hațegului.

Rămășițele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor dau și astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romani.

*

Dar nu țină nici două veacuri înflorirea Daciei și împăratul Aurelian, la 274, își retrage legiunile dintr'însă și o lasă în mâinile Goților. D'aci înainte cumplite nevoi, în vreme de mai multe veacuri, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dânsa mai întâi se varsă acel îngrozitor potop, de neamuri, care îneacă toată Europa. După Goți, Hunii cei groaznici, Gepezii, Avarii, Bulgarii, Paci-

nații, Comanii și alții trecură asupra-i până către sfârșitul veacului al IX-lea, dar fără a o putea pustii, fără a putea sili pe locuitorii ei să-și părăsească patria. În acele vremi grele, Ardealul mai cu seamă fu scutitorul nației române. În munții lui scăpară locuitorii țării Românești și ai Moldovei, când se văzură năpădiți de barbari, de unde când se mai limpezea locul de dușmani, ei se coborau la șesuri către căminele lor cele vechi. Era atunci (în veacul al IX-lea), după căderea Avarilor, Dacia liberă și, în vreme ce în Dacia inferioară se întemeia banatul Craiovei, în Dacia superioară se formau mai multe staturi române libere.

Pe la începutul veacului al X-lea domniau peste Ardeal, Banat și Bihar, românii Gelu, Menomurut și Gladi, când un nou neam barbar din Asia, Ungurii, năvăli asupra-le. Românii stătură puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi războaie, ducele Ungurilor Arpad încă nu putu cuprinde Biharul țara lui Menomurut și tocmai după moartea acestuia, intră în stăpânirea ei cu drept de moștenire, fiindcă fiul său Zoltă luase în căsătorie pe fica ducelui Menomurut. Gelu, domnul Românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroește unguru-lui Tuhutum și muri în bătaie de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). „Atunci, zice cro-„nica, Românii, văzând moartea domnului lor, „deteră mâna cu Ungurii de bunăvoia lor și își „aleseră domn pe Tuhutum, tatăl lui Horea“.

Astfel Românii, nu învinși și coprinși fiind, dar printr'o unire politică, primiră pe Unguri în țara lor. Intr'acest chip după un război sângeros, intrară Ungurii și în Banat, unde domnia Gladiu.

La începutul domniei Ungurilor soarta Ro-

mânilor fu mai blândă. Ei își păstrară constituțiile lor provinciale cu ducii lor proprii; Românii erau atunci soți ai Ungurilor, iar nu supușii lor. Tot Ardealul nu încăpuse încă în stăpânirea Ungurilor, și pe lângă hotarele de miază-zi se aflau ducate cu totul libere, precum era cele ale Făgărașului, Omlașului și Mureșului. În celelalte părți ale Ardealului supuse Ungurilor, aceștia erau foarte puțini; mai mult o armată decât o populație. Afară de dâșii, se mai aflau atunci în Ardeal niște oarde ce locuia munții de către răsărit. Aceștia erau din acelaș neam, Săcuii, ce se cred a fi rămășițele din oștile lui Atila. Ei erau împărțiți în scaune și aveau o organizație cu totul democratică.

Mai târziu, pe la 1143, o colonie germană veni în Ardeal chieată fiind de craiul Gheiza II-a și așezată de dânsul în pământul numit crăiesc. Cu toți Ungurii, Săcuii și Sașii, tot Românii, deși mulți din ei trecuseră în vecinele principate, rămaseră însă în mai mare număr în Ardeal și își păstrară până în al XIII-lea veac, împreună cu simțământul drepturilor de moșteni ai țării, încă și multe drepturi, precum și pământurile lor. Dar din gelozie, națiile ce vecuiau cu dâșii într'aceiași țară, iar mai cu seamă de când ducii Ungurilor se urcară la vrednicia de regi și introduseră iobăgia, începură a trata pe Români ca un popor cuprins și, de pe dreptul cuprinderilor de pe atunci, îi despuiară de pământurile lor, spre a și le împărți între sine și a reduce pe moștenii țării la soarta de iobagi.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din starea de nație liberă la aceea a iobăgiei; dar norocul nu-i ajută și fie-care a lor răscoală nefericită îngreua mai mult jugul ce-i apăsa. Astfel încă din vremea lui Ștefan,

craii Ungariei, în Banat, Optiu, nepotul ducelui Gladiu, văzând tendințele tiranice ale Ungurilor, chemă poporul la arme și după un înfricoșat război, numai prin trădarea ginerului său Cinad fu învins. Apoi mai târziu, când jugul ajunsese și mai greu, Românii reduși acum toți în stare țărănească, se sculară în mai multe rânduri în veacul XII-lea, al XIII-lea și al XIV-lea.

Istoria Ardealului și a Ungariei de pe acele timpuri e plină de așa numitele *răscoale țărănești* (tumultus rusticorum). Aceste răscoale nu erau numai ridicarea iobagului în contra stăpânului său, dar mai mult răscoala simțimântului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sângelui slujia împilărilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănea vecinic dorința de neatârnavă.

*

Jugul Românilor în Ardeal se îngreua nu numai din partea nobililor Unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie: religioasă, politică și socială. La 1366 Ludovic I-*u* regele Ungariei dedese voe nobililor să stârpească de tot nația română. Această cruntă prigonire ajunsese atât de nesuferită, încât la 1437 Românii apucară cu toții armele împotriva tiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară într'ajutor pe Secui și pe Sași, se conjurară împreună și făcură legături, spre apărarea comună și stârpirea Românilor, întărind cu jurământ a lor legătură, în 17 Septembrie 1437. Această legătură o mai întăriră încă în 2 Februarie 1438 și fu temelia constituției

ce a domnit în Ardeal până la anul 1848. Dar țărani români, ajutați și de puținii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ținură războiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, căzând asupra-le toată puterea Ungariei, ei se liniștiră, după ce însă craiul Albert le dăte libertatea de a se strămuta în orice loc și veri când le va place. Înălțarea Românului Ioan Huniad la guvernul Ungariei și aceea a fiului său Mathei la demnitatea de rege, opri furia Ungurilor de-asupra Românilor.

Mathei pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoșii nobili Unguri din Ardeal, rebelați în contră-i, sub pricinuire că nu vor a se supune la un crai român. Voind să dea satisfacțiune cererilor poporului român, dela 1467 el îl scăpă de dijmemele ce plătea la popii catolici și-l apăra de asupririle nobililor. Craiul Matheiu, ca și tatăl său Ioan Huniad, spre a ridica nația lor apăsată, nu știu face altceva decât a înmulți numărul nobililor români. Această măsură fu slabă în adevăr, căci acești nobili, sau erau săraci și neputincioși a ținea frunte numeroșilor nobili, sau de erau bogați dobândeau interese protivnice mulțimei și se înecau în aristocrația maghiară, pierzându-și naționalitatea. Adevăr e că Corvinii, înălțați în mărirea lor prin Unguri care îi priveghiau de aproape, știindu-i de sânge românesc, nu puteau face mai mult. Ei nu puteau și de ar fi avut acele idei și ar fi voit să desființeze regimul feudal sau să gonească pe Unguri din pământul Românilor și să despartă acestora din crăie, țara deosebită. Cu totul dimpotrivă, ținirile lor erau să îngloteze pe toți Românii în același stat cu Ungurii; de acolo venira și ispitiri'e lor nenorocite de a coprinde Țara Românească și Moldova.

Dar cu craiul Matheiu muri și dreptatea, de pe spusa și de astăzi a poporului în Ungaria și Ardeal, și asupra țăranilor români crescă din zi în zi. La anul 1514 izbucni acea revoluție a țăranilor din Ungaria sub Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor ei și a pedepselor ce trase asupra-i. Românii din Banat, precum și chiar nobilii Români din Maramureș, luară parte la această revoluție. Țăranii români din Ardeal ce nu se mișcaseră, împărtășiră pedeapsa celorlalți și pierdură dreptul a se muta de pe o moșie pe alta. Apoi se introduse și cartea de legi a lui Verböczy, care legiuia: că țăranul n'are nimic afară de simbria pentru munca sa (*rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet*).

Pedeapsa dumnezecască nu întârzie a izbi pe aristocrații Unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, țăranii nu voră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li se lăsase nici un drept, și Ungaria fu lovită de moarte, împreună cu craiul ei, în bătălia memorabilă dela Mohaci (29 August 1526). Banatul de atunci căzu cu totul în stăpânirea Turcilor și Ardealul rămase sub prinți unguri aleși și vasali ai Porții. Această nouă epocă în care intră Ardealul fu și mai fatală Românilor. Atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru Români, prin care veneticii unguri și soții lor ocărăsc numele și neamul românesc; religia Românilor numai vremelnicește o sufereau și pe dânșii îi declară **de hoți, tâlhari** și vagabonzi în țara lor moștenită dela părinți; legi care cu totul îi depărtează de slujbe civile, nu le iartă a umbla cu sabie, paloș sau altă armă, pedepsind cu tăiere de mâna dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu le este ertat a purta haine de postav; nici pantaloni nici cîs-

me, nici pălărie de un fiorin, nici cămașe subțire, apoi alte nenumărate prescripții de rușinoasă și vecinică iobăgie.

Ura națională a Românilor în contra tiranilor Unguri se întrupă atunci în oare-care individualități puternice, care, fără a simți poate, se făcură organul ei. Astfel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537—1541), mai apoi Gaspar Bekeș dela Caransebeș 1573—1575) și Pavel Macikași (1586) clătiră torța discordiei peste capetele Ungurilor și-i vătămară greu prin răscoalele și războaiele ce ațără. Astfel viteazul domn al Moldovei Petru Rareș de zece ori năvăli în Ardeal (1528—1544), pustiind când pe Sași, când pe Săcui, când pe Unguri, reclamând moșie părintească în acea țară. Și îndată după aceea, Alexandru Vodă al Moldaviei și Petru Vodă al Țării Românești intrară (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocina între deosebitele partide și și totdeauna pedepsind pe unii din asupritorii Românilor. Aceste întâmplări făcură că în acest veac, Românii dintr'o parte și dintr'alta a Carpaților se freacă unii cu alții, își împărtășiră durerile, își aduseră aminte tradițiile unui trai comun și doriră înființarea lui. De atunci, de câte ori un steag românesc se ivește fâlfâind în vârful Carpaților, Ardealul întreg se înfioară, Românii de sperare, tiranii de spaimă.

Ardealul în timpul lui Batori.—Intrigi și cancanuri.

Am văzut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile și vremile, ajunse Ardealul în stăpânirea cardinalului Andrei Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor și al lui Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toți dușmani înverșunați ai lui Mihaiu-Vodă. Cea dintâi grijă

a noului stăpânitor fu d'a trimite un sol la Poartă spre a încheea pacea, și Poarta, după ce întoarse pe sol cu răspuns favoritor, nu întârzie a trimite în Ardeal un ceaș spre a trata de pace. Cardinalul se arăta dintr'untâi că voește a sta neutru și a fi totdeodată prieten cu Turcii și cu Nemții, cumpănindu-se astfel între ambele aceste părți răboitoare până să vadă care-i va da mai mari foloase. Pentru aceasta, hotărî a trimite solie la împăratul. Acesta primise bine pe solii trimiși de Sigismund și-i pornise înapoi cu condiții moderate. Abia eșiseră ei din Praga când împăratul află revoluția din Transilvania. Mâniat foarte de a se vedea înșelat într'astfel de ușurința sau viclenia Ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petz cu poruncă să aresteze pe soli ori unde-i va găsi. Aceștia, ajungând la Thorn, aflară că Sigismund, cu obicinuita sa ușurință de minte, lăsase Ardealul cardinalului și hotărâră să nu meargă mai departe până să afle voința cesarului. Acolo-i ajunse Bartolomeu Petz și-i puse să facă jurământ de credință împăratului, iar ei nu se întoarseră în Ardeal decât mai târziu, după moartea cardinalului. Dar în Ardeal acesta revocase pe soli din însărcinarea lor și trimise în locul lor la împăratul pe Kamuth, carele fu arestat de Petz la Viena, iar cărțile lui i se luară și se se trimiseră împăratului. Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpânului său mult mai rău decât bănuia. Nobilii și popoarele erau foarte întărâtați împotriva Austriei și erau cu toții încredințați că ar fi mult mai bine pentru dânșii a se bucura de dulcele păcii sub un prinț pământean, care are învoirea și ocrotirea Turcului, decât a avea de stăpân un străin care să-i arunce fără îndoire într'un război

sângeros. Cu toate acestea cardinalul, căutând a câștiga vreme, scrisese lui George Basta, generalul împărătesc ce se afla cu oastea sa la Lanovic și-l rugă d'a nu-l supăra și lovi nici într'un chip, căci el voește a întări toate cele încheiate cu solii lui Sigismund de împăratul; că el n'are alte ținiri decât păstrarea păcii și a bunei rândueli în Ardeal; că astfel umbletele lor nu vor fi neplăcute și nu va fi nevoie a întrebuița sila către un prinț aliat al împărăției. Basta ascultă bucuros această rugăciune și dăte poruncă la ai săi d'a nu săpăra nimeni hotarele Ardealului. Petz se întoarce la Praga pe la sfârșitul lui Aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisoare către împăratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la orice slujbă, mai cu seamă în ce privește interesul comun al creștinătății; că spre a sfârși în pace pricea ce s'a ivit, el va trimite îndată soli cu deplină împuternicire. El încă propunea că, spre a strânge și mai mult legătura sa cu împăratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori. Această jună și frumoasă principesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția lui Bathori, după patru ani de suferințe, acum, prin învoire cu soțul ei, subscrisesese actele prin care cerea Papei să strice unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste acte ce se atestară de cardinalul Andrei și de alți trei martori din partea prințului și patru din a principesei, între care era și duhovnicul amânduror și două dame din casa sa de cele mai aproape de persoana ei. Atunci se ivise în public multe fabule spre a tălmăci neputința fizică a lui Bathori. Unii, precum am mai spus, ziceau că el fusese legat prin farmecele

unei babe fermecătoare numită Ioana care era a lui Ioan Koacock. Alții spuneau că mama lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să iea în căsătorie pe o fiică a ei și neisbutind, căci vanitatea lui îl făcu să prefere pe o nemțoaică, prin farmece îl legase. Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pe urmă autor a două scrieri despre acele timpuri, ca să vestească Papei înălțarea sa pe tronul Ardealului și să-l roage a-i da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Cristina. Papa primind actele de despărțenie, strică căsătoria în 14 Iulie (1589), într'un consistoriu, dar Maria-Christina era desgustată de lume și sătulă de suferințe și, neprimind propunerile cardinalului, părăsi Ardealul și se întoarse la Gratz lângă părinții săi. De acolo se întoarse fără întârziere la mănăstirea Santa-Maria d'Halla la Inspruck, unde se călugări. Ea era d'abia de 25 de ani. Era o femeie frumoasă, cu minte, împodobită cu învățătură, iubeață, dar avu nenorocirea a fi născută archiducesă și osândită din naștere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâiu hotărâtă a se căsători cu posomorâtul bătrân tiranul Filip al II-lea, regele Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Astfel în acea mănăstire periră îngropate sub vâl atâtea daruri strălucite ce împodobeau pe acea nenorocită femeie, lăudată și cătită de toți câți au cunoscut-o.

*

Impăratul nu răspunse la scrisoarea ce-i trimisese cardinalul Bathori prin Petz și porunci generalului Basta să se grijească de oaste spre a intra în Ardeal. Asemenea, primind scrisori

dela Mihaiu-Vodă cun că el se teme de o trădare din partea lui Andrei, și că ar dori să oștească în contra lui, îi trimise printr'un raguzan o bună sumă de bani. Cardinalul văzându-se amenințat din toate părțile cu mai multă grabă decât prevăzuse el, și îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport și trimise pe Gaspar Corniș la Basta spre a câștiga vreme. Acest trimis arată că: „dacă împăratul nu primește o învoire pe care stăpânul său totdeauna a dorit-o, acest prinț va fi nevoit pentru apărarea sa a-și căuta un puternic protector; că el roagă pe M. S. I. să declare curat de voește a trata pe cardinalul ca un aliat sau ca un dușman; că un ciauș al Porții ce era lângă dânsul, îi făgăduia ajutorul și prietenia sultanului, fără a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual în loc de 15 mii ce era mai înainte, și că, neputând sta fără protecție, se va declara pentru Poartă; dar că cardinalul gândind mai mult la ceea ce cerea dela dânsul rangul și calitatea sa, doria mai bine să se unească cu împăratul împotriva dușmanului comun al numelui de creștin, decât a se arăta că jertfește intereselor sale particulare cauza religiei precum și mântuirea și libertatea patriei sale; că multe erau mijloacele de împăciuire și că trebuie a mai strânge nodurile printr'o nouă căsătorie cu casa Bathorescilor, asupra căreia casa Austriei a vărsat atâtea faceri de bine; că cardinalul, văr primar cu Sigismund, se va sili d'a merita această alianță, prin jertfirea și credința sa și că el dorește ca împăratul să bine voiască a-i da în căsătorie pe princessa Maria Christina; ca atunci acest prinț rezemându-se pe această augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca dușman

„nu numai pe Turc, acest crud biciu al creștinilor, dar încă și pe toți câți vor isbi sau vor nesocoti casa Austriei.

Basta fu puțin atins în inimă de aceste cuvinte și, încredințat fiind că cardinalul nu lucra cu bună credință, răspunse trimisului cu aceeași prefacere: „că stăpânul său trebuie să spere mult la bunăvoința împăratului, că el va face îndată cunoscut M. S. împăratului, aplecările în care se află cardinalul și crede, că vor fi ascultate bucuros propunerile acestui prinț; că, afară de acestea, el le va rezema cu tot creditul său“.

Cardinalul într'adevăr nu era de bună credință. Prieten al Poloniei, căreia era mult îndatorat, el nu putea să voiască serios alianța cu împăratul. El știa acum că căsătoria ce cerea era peste puțină. El credea mai mult în Turci, care îi mulțumiau dorințele și-i făgăduia și țara Românească. Lui îi trebuia însă câtă-va vreme spre a se înțelege bine cu Turcii, Polonii și cu Movilă și a se întemeia în țară, a se îngriji de oaste și a dobândi ajutoare dela aliații săi. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori și pe Ștefan Cacasi dela Cluș, iar în Moldova pe Ion cu numele Negy (Mare) din orașul Baia de Criș. Acesta era însărcinat d'a negocia o căsătorie între unica fată a lui Ieremia-Vodă cu Ion Iffiu, fratele său din mumă.

*

Acum cardinalul, crezând că a înșelat și a adormit pe împăratul, voi să înșele și să adoarmă și pe Mihaiu-Vodă, de care simțise că nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mi-

hai-Vodă într'adevăr, înțelese bine cât de primejdioasă e pentru dânsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăciui cu Turcul și a se bate cu dânsul; având Ardealul dușman, îi era foarte greu. El începu a priveghia cu luare-aminte toate mișcările cardinalului și află curat că acesta făcuse alianță cu Polonia, cu Turcii și cu Ieremia și că, înainte de toate aliații asupra țării Românești și asupra capului lui vor năpădi, că Turcii se învoiseră a lăsa lui Andrei Transilvania și țara Românească, scăzând și tributul cu cinci mii galbeni și că, de pe povața și sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l pierde. Mihai înștiință de toate acestea pe împăratul, făgăduind că va goni pe cardinalul din Ardeal. Afară de primejdia cu care îl amenința cardinalul, lui Mihai îi era ciudă mare cum un popă (cum îi zicea el) să domnească peste o țară așa de frumoasă, de care el se credea mult mai vrednic și care-l iubia pe dânsul foarte mult.

Cardinalul trimise lui Mihai-Vodă pe Gaspar Corniș, pe care-l numise general mai mare peste toată oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, când se uciseră nobilii. El ura pe cardinalul Bathori și partida turcească și se temea de răsbunarea ei. Cu puține zile înainte, el primise o înfruntare grea dela junele Iffiu, frate vitreg al cardinalului, al cărui tată pierise în acea ucidere dela 1594. Corniș avea drept a se teme că amnestia și uitarea făgăduită de cardinalul nu va fi ținută de seamă. Ast-fel inspirat spun că Corniș întâlbindu-se cu Mihai-Vodă, îl mai întărâtă asupra cardinalului, încredințându-l de gândurile vrăjmășești ale a-

cestuia și-l întemeia mai mult în proiectul său de a intra în Ardeal. Intorcându-se lângă cardinal, Corniș îl asigură că Mihai-Vodă nu hrănește nici un cuget de dușmănie asupra-i și nu bănuiește nimic. Nu mult după aceea cardinalul trimise lui Mihai-Vodă alți doi soli, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatori și pe Nicolae Viteazu, bărbat însemnat și care cunoștea limba românească, „spre a-i „făgădui prietenie și raporturi de bună vecinătate, cerând și dela dânsul asemenea“. Mihai, necunoscând încă pe deplin cugetele împăratului și crezând în sinceritatea cardinalului, se înduplecă a încheia cu acesta un tractat, puind în condiție ca cardinalul să nu se desbine de împăratul, nici să se alieze cu Turcii, ci, unindu-și armele împreună să poarte războiu împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 Aprilie 1599, se subscrie de Mihaiu și de zece boieri ai săi și prin jurământ pe evanghelie se întări. Apoi solii ardeleni, după o zăbovire de două luni în Țara Românească, se întoarseră acasă.

Dar nu trecu multă vreme și Mihai-Vodă se încredință de viclenia cardinalului către dânsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la Turci și, din cărțile ce se găsiseră la dânsul, se dovedi cum că cardinalul încheiase pace și alianță cu Turcii și cu Ieremia-Vodă și voia să-l răstoarne din tron și să-l prinză, pentru care sfârșit chibzuiau fiecare a-și aduna oștile în tabără. Mihai, văzând că este astfel înșelat, se hotărî d'a apuca înaintea vrășmașilor săi, de a-i isbi până a nu fi ei în stare să-l isbească; deci începu a aduna și a înscrie soldați numeroși, parte mare din Poloni, Cazaci, Sârbi. El scrise împăratului toate faptele cardinalului, arătând că vrea să-l răsbune despre

dânsul și să cuprindă Ardealul, cerând pentru aceasta dela Maiestatea Sa să contribuiască cu 30 mii talere pentru plata oștirilor și cu zece mii puști. În vremea aceasta, spre a nu se în-sufila bănueli cardinalului, răspândi vorbă că aceste gătiri de oaste le face împotriva Tur-cilor.

Mihai se pregătește

Cu toate acestea faima, adesea prevestitoare adevărată a nenorocirilor ce amenință, începu a se lăți, ațâțând toate vorbirile, spăimântând toate fețele, vestind că acele pregătiri de ră-sboi ale lui Mihai-Vodă nu se fac împotriva Tur-cilor ci împotriva Ardealului. Atunci prin-țul Andrei porni un sol la Casovia, spre a în-treba pe generalul Basta dacă e adevăr că Mihai-Vodă pregătește o revoluție și fierbe în mintea sa proiectul d'a-l goni și d'a stăpâni Ardealul. Basta, ascultând vorbele acestui tri-mis, răspunse foarte simplu că gândurile lui Mihai îi sunt necunoscute și că cardinalul îl poate întreba pe el însuși de ceea ce pregă-tește. Cardinalul se hotărî atunci a trimite la Mihai-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gândurile lui. Mihai primi pe sol cu multă bună voință și cinstiri în palatul său dela Târgoviște, înconjurat fiind de soldații săi. Sennyei ceru dela dânsul d'a nu lăsa pe prin-țul Andrei în cumpănă, între temere și spe-rare; d'a împrăștiă printr'o declarație cu inimă curată, sgomotul rău ce aleargă nu numai în Ardeal, dar încă și în toate părțile din afară. Mihai, văzând proiectele sale desco-perite, se simți în nevoie d'a înșela pe dușma-nul său, spre a nu fi însuși înșelat și pierdut de dânsul. El protestă cu multă înfocare din-

naintea lui Sennyei împotriva nedreptei lor bănueli ce cardinalul are asupra-i; el aduse aminte de jurământul ce a făcut că va păzi pace și prieteșug cu Ardealul și că aceasta i-o povățuește și interesul său. El adăose protestații și jurăminte că astfel va urma și în viitor, declarând în sfârșit că el stă gata a trimite în Ardeal pe soția sa și pe fiul său Pătrașcu ca zăloage ale credinței sale, numai cardinalul să trimită pe frate-său Ștefan Bathori la Turnu-Roșu, lângă hotarul țării Românești spre a-i primi și să se îndatoreze că va purta grije pentru siguranța și buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria și prieteșugul. Istoricul Bethlen în cuvântul ce pune în gura lui Mihai în această împrejurare, pretinde că el ar fi zis că, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumnezeu a mânca trupul femeii sale și a bea sângele fiului său. Nouă ne vine cu greu a crede la acest jurământ „când știm cât de mare era credința sa și cât de puternică inima sa. Ca toate inimile de leu, el își iubia familia. Credem mai mult sau că aceste cuvinte sunt niște exagerații ale analiștilor unguri contemporani sau că Sennyei chiar, care și el era tainic dușman al Cardinalului, a adus dela sine aceste cuvinte spre a insufla călugărului o încredere oarbă în Mihai-Vodă. Gaspar Corniș încă declara că el își pune capul că Mihai-Vodă n'are nici un gând de vrăsmășie. Astfel crezuții prințului Andrei slujiră mai mult a-l înșela decât chiar dușmanul său Mihai-Vodă.

Intr'acest chip Andrei Bathori se înșelă și, încredințat acum că Mihai-Vodă nu cugetă rău asupra-i, îi dăte voia cerută de acesta d'a cumpăra în orașele săsești arme, praf, trâmbițe, steaguri și tot ce-i trebuia pentru război și de

a le trece în țara Românească. Asemenea el îngădui la vre-o câți-va unguri, precum George Maco și frate-său Grigore, Franciscu Lugaci, rășboinici viteji și cercați, și la mulți alți, a intra în slujba lui Mihai-Vodă, dorind ei a se bate sub dânsul. Dar această încredere ce avea în Mihai nu opri pe cardinal d'a lucra cu mai multă înfocare cu aliații săi într-o înființarea planurilor comune. El se învoi pentru încheierea păcii și alianței cu Turcii prin Mustafa, solul turcesc, și ciaușul Ușaim, care de câtă-va vreme se afla petrecând în bună cinste la curtea lui; dintr'altă parte se înțelese cu Ieremia-Vodă și cu Polonii ca fie-care strângându-și oștile în taberi, să stea gata a-i veni într-o ajutor. El însuși își adună oștile, punând tabăra la Sas-sebeș și aștepta numai sosirea aliaților săi spre a se porni împotriva lui Mihai. În vreme ce cardinalul fără grije, până să-i vină aliații, își petrecea timpul, preumblându-se prin munți, vânând la păstrăvi și desfătându-se prin mâncări și băuturi, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-sebeș, începu a cârți și a se plânge, mai cu seamă nobilimea. Fie-care de pe caracterul său, striga și zicea că-și pierdeau vremea într-o nelucrare nefolositoare și rușinoasă, că se ruinau acolo nefăcând nimic, că ei slăbiau și ei nu puteau merge să îngrijească de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăiri, de a-și petrece vara închisi în tabără, topindu-se în moliciune. Cei mai limbuți nu respectau nici pe prințul nici pe sfetnicii săi; că ei strigau că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărât și, leneș și că, obișnuit fiind la trândăvia călugărească și la o viață delicată și singuratică, el nu știa ce trebuie unei armii și ceea ce cere inte-

resul statului; că el a luat domnia fără să știe prin ce ar putea mântui republica și cum și cu ce se face războiul. Cardinalul, cum auzi aceste cârtiri ale ostașilor, se îngriji foarte și îndată, lăsând în tabără numai pe pretorienii și trupele mercenare, dăte la toate celelalte oști voe de a se întoarce pe la casele lor. Astfel, nu oarba încredere în Mihai-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oștirilor, făcu pe cardinal a strica lagărul și a se desarma de o camdată.

*

În vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 August 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciu apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum știm, în aceeași calitate în Polonia, unde din reaua credință cu care se purtase, își trase hula tuturilor, și Polonezii făcură un joc pe numele lui ce însemna *spin rău*, zicând: „nici odată nu pot fi spinii buni, măcar și de ar fi trimiși dela Roma“. El era într'adevăr un ambițios și intrigant mare, căutând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o doria. După o ședere de câți-va ani în Polonia, desperând de a-și vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, teatru pe atunci de multe intrigi. El doria în tot chipul să câștige favoarea împăratului, ca printr'însul să dobândească cardinalatul. El se sili a face pe Andrei Bathori să înțeleagă cât este de urât și ocărâtor pentru dânsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu Turcii împotriva creștinilor și a Papei; că el trebuie să se teamă de mânia Papei și a sfântului colegiu și de răzbunarea împăratului și a tuturor creștinilor. El îi făgăduia încă cum că va mijloci la Papa ca

să-i dea voie a se căsători ca să nu se stingă astfel familia Bathoreștilor. Un analist ungar de pe atunci, anume Szamoscozi, pretinde că prințul Andrei se înduplică la aceste cuvinte ale lui Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu Turcii, cu atât mai mult că aceștia pretindeau ca să le dea înapoi cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte treceri vecine; zicea numai că temându-se de împotrivirea locuitorilor voia să țină această hotărâre secretă până la epoca când se va aduna dieta; iar pentru încheerea acestei alianțe porni îndată pe Ștefan Cacasi la împăratul; și apoi chemă la sine pe solii turci, le declară că voește războiu cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceilalți analiști tac despre aceasta și că solii săi lângă sultanul, Nicolae Gavay și Francisc Budai, nu se întoarseră dela Poartă, decât după intrarea lui Mihai-Vodă în Ardeal. Urma însă ne va arăta că Andrei Bathori nu era de loc sincer în făgăduelile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărârea lui d'a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky cerând poveți și protestând de voința lui de a ținea cu Polonia. Zamoisky îi răspunse, în 23 Septembrie 1599, ca să se grăbească a trimite o ambasadă la Staturile Poloniei, cerând protecția lor pentru dânsul și pentru provincia sa. Este adevăr că toți actorii acestei scene umblau căutând a se înșela între sine unii pe alții: Andrei Bathori înșela pe împăratul, pe Mihai, pe Basta și pe Malaspina; împăratul înșela pe cardinalul, pe al cărui trimis îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusesese, și-i dăde sperări că va încheia în curând tractatul cerut, și într'aceeași vreme trimitea instrucții tainice la Mihai-Vodă și la generalul Basta ca să se în-

teleagă împreună spre a intra cât mai cu grabă în Ardeal și a goni de acolo pe cardinal. El încă înșela și pe Mihai-Vodă, lăsându-i a spera mult, dar fiind bine hotărât a se sluji cu dânsul ca un instrument și a nu-l lăsa să se întemeeze în stăpânirea Ardealului. Mihai-Vodă căuta a înșela pe cardinalul și într'aceeași vreme voia să înșele pe Basta, intrând în Ardeal înaintea lui, cum și pe împărat, fiind hotărât a păstra această țară sub cârmuirea sa. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobândi el, iar nu Mihai, cârmuirea Ardealului: în sfârșit Malaspina umbla să înșele pe toată lumea, vânând în toate părțile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra, deși în ziua de astăzi, când ideile morale sunt mult mai desvoltate, este oare-cum iertat, decorându-se cu numirea de diplomatie și înșelăciune de război, datorită istoriei, această conștiință a neamului omenesc, este de a-l osândi. Mihai-Vodă din toți este mai lesne de iertat; el era amenințat cu vicleanie în cârmuirea și patria sa și era nevoit să se apere cu aceleași arme cu care era isbit; ambiția lui încă avea un scop mult mai nobil și mai înalt decât a celorlalți; el țintea a regenera nația sa.

*

Mihai-Vodă, aflând de tabăra cardinalului dela Sas-Sebeș, trimise în Ardeal pe banul Mihalcea, sfetnicul său de aproape și pe George Raț, sârb cu neamul și cu numele, spre a cerceta puterile și gândurile lui Andrei. Sosind lângă acest prinț, ei îi declarară că Mihai-Vodă voește să năvălească în Bulgaria, în vreme ce Ibrahim-Pașa războia în Ungaria, după

cum făcuse cu isbândă în anul trecut, și că ar dori pentru aceasta să nu i se întâmple în lipsă vre-o primejdie din partea Ardealului. Cardinalul încredință pe trimiși că Mihai-Vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nici o stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest răspuns, trimișii raportară lui Mihai, că în tabăra de lângă orașul Sas-Sebeș Andrei avea numai niște pretorienii și oare-care oști mercenare; iar oastea țării se licențiasse din pricina sărbătorilor și fiind fără grijă de vrășmași.

În acele zile Mihai-Vodă trimise la Rudolf cesarul pe unul din boierii săi anume Stoica, boier ales, înțelept și de cinste al țării, ca să se dea poruncă lui George Basta să-și unească la Casovia oștile sale cu garnisoanele germane și cu Ștefan Bocskai și împreună cu oștile Varadinului să cază cu toții asupra Ardealului, în care el, Mihai, va năvăli într'acea vreme și astfel Andrei, fiind silit a-și împărți oștile, să nu poată respinge nici pe unul nici pe celalt dușman. Cesarul, trimițând pe Stoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa dela vice-regele din Casovia. Cu toate acestea trimise cărți lui Moise Săcuiul, căpitanul Szathmarului, poruncindu-i ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincios. Generalul George Raț aduse încă lui Mihai o sumă de bani din partea împăratului și el se puse atunci a-și aduna oastea și a pregăti expediția ce avea în gând, răspândind mereu vorba că se gătește împotriva Turcilor. Autorii contemporani vorbesc astfel de armata lui în această epocă: „Slujesc de „soldați acestui voevod, afară de Români, „a căror vitejie o cunosc bine Turcii din vremea viteazului lor căpitan Dracula, mulți unguri, ardeleni, câți-va arnăuți, greci și sârbi.

„Are puțini pușcași, de care se află în lipsă
„și ardelenii, căci aceste popoare mai cu seamă
„ungurii, se bat mai voios cu săbiile și călări
„cu sulile și cu mare îndrăsneală arată fața
„la vrășmași“.

Mihai își iubia ostașii și cea dintâi a lui îngrijire era pentru dâșii. Totdeauna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unui camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unui domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate națiile alergau cu entusiasm sub steagul unui erou, care le făgăduia biruinți glorioase, căci ei știau bine că el își ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor isbuti. Ei erau mândri de dânsul și mândri de sineși, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Românii precum și Moldovenii îl urmau înboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia a o face pe atât de mare. Sârbii, Bulgarii, Grecii, Arnauții alergau la dânsul ca către un înger de libertate și de mântuire pentru neamurile lor. Cazacii, Polonezii, Ungurii se întocmeau sub steagul lui, unii povățuiți prin admirarea lor pentru un mare erou, alții împinși prin dragostea războiului și a foloaselor ce aducea ostașilor, alții, ca mai toți vitejii, căci inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a gloriei, care împinge pe om la moarte ca să dobândească nemurire.

Intr'aceea, în cursul lui Septemvrie, Mihai-Vodă trimise alți doi boeri, anume unul vistierul Damian și celălalt Preda, ca să ceară în

numele lui o trecere sigură prin mijlocul Ardealului în Ungaria, unde îl chemă împăratul în ajutor împotriva puternicului Ibrahim-Paşa făgăduind a trece prin Ardeal fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalul răspunse că nu crede că vr'o primejdie aşa mare ameninţă creştinătatea, încât să aibă trebuinţă de ajutorul lui Mihai, îndemnându-l în orice caz a trece mai bine Dunărea în Bulgaria, după cum îi era gândul şi va face prin aceasta o diversie mult mai folositoare creştinilor. D'abia se întoarseră aceşti boieri lângă Mihai-Vodă şi el trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovei şi pe George Raţ, căpitanul guardiilor sale, spre a vesti că, de pe povaţa ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria. Dar cu toate acestea Andrei nu se încrezu şi porni la Mihai pe George Palatici, om foarte dibaci, ca să-l încredinţeze că pacea încheiată cu Turcii şi cu Tătarii este numai o prefacere până să-i vie bine a se declara duşmanul lor, aceea ce speră a o putea face curând; şi că el voeşte a cultiva cu dânsul sântele drepturi ale unei bune vecinătăţi şi ale unui prieteşug nesiluit. Mihai, care ştia acum ce temei au cuvintele lui Andrei, răspunse că şi el voeşte să trăească în bună unire cu prinţul Ardealului. Mihai lucra cu atâta taină, în cât împărţindu-şi armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palatici să vadă, fără numai trei sute pedestraşi din guardia sa. Intorcându-se lângă cardinalul, Patici îi raportă răspunsul lui Mihai, adăogând că n'a văzut la dânsul nici o pregătire de război.

Cardinalul, sigur acum că Mihai va sta în linişte şi că a câştigat astfel timpul trebuincios pentru înfiinţarea proiectelor sale, crezu că va putea acum să-şi caute a se desface de

protivnicii săi din lăuntru și să răsbune uciderea fratelui său Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase, pentru dânsul și fratele său Ștefan uitare desăvârșită și că nu va căuta nici o răsbunare, acum umbla să prigonească sub alte pricinuri pe acei ce-i credea ca sfătuitori ai acelei ucideri; astfel era Ștefan Bocskai, Gaspar Corniș, George Rasvadi și alții. Puind pricină că Bocskai, nu a intrat în Ardeal când a fost chemat, cardinalul ocupase cetățile Deva și Gorghiu, ce erau în stăpânirea lui Bocskai. Asemenea Ștefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnații svătuitori ai osândeii lui Baltazar, cerând ca să-i întoarcă starea acestuia ce Sigismund Bathori o împărțise între dânșii. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 Octombrie (s. n), ziua St. Luca, la Alba Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale lui și ale fratelui său. În vremea aceasta Sigismund Bathori, după o petrecere d'abia de câte-va luni în Polonia, scrisese cardinalului că i s'a urât cu traiul în țară străină și dorește a intra în Ardeal, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temându-se cu tot dreptul de un om atât de neastâmpărat, îi răspunse printr'o poesioară în patru versuri (quatrain), povățuindu-l să stea liniștit, și-i refuză cererea.

*

Intr'aceea Ieremia-Vodă din Moldova făcu știre cardinalului că Mihai-Vodă voește a intra în Ardeal cu oști grele și tot într'o vreme Ioan Maro, sârb de neam, născut și crescut în Ardeal, care știind bine limba românească și latinească, se afla în slujba lui Mihai-Vodă ca secretar și cunoștea proiectele lui, scrisese cardinalului ca să nu creadă încredințările lui

Mihai, căci el are de gând a năvăli în Ardeal și a coprinde această țară, pentru care sfârșit își adună toate oștile. Andrei Bathori porni îndată la Mihai-Vodă în solie pe Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Mihai. Czomortany sosi la București Sâmbătă spre seară, 11 Octombrie, și îndată avu audiență dela Mihai-Vodă, iar după câtă-va vreme de vorbă, luând cuvântul domnului, se întoarse a doua zi Duminecă către cardinal, cu un răspuns pacinic. Despre această solie analiștii contemporani se deosibesc între sine. Cronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul însărcină pe Czomortany a spune lui Mihai, să-și lase țara și scaunul, căci apoi de nu, va fi isgonit de dânsul și de Turci și va încăpea în mâna acestora. Se vede că cardinalului i se dete astfel pe față gândirea sa, sau pentru că credea că peste puțin va fi în stare a o pune în lucrare, fiindcă îi și sosise acum niște cete de polonezi și moldoveni într'ajutor, sau că a voit să sperie pe Mihai și să mai câștige un repaus pe cât-va timp. Aceiași analiști unguri spun că Mihai Vodă, auzind vorbele lui Czomortany, se înfurie și era cât p'aci să dea morții pe aducătorul acestei obrasnice solii, dar că, stăpânindu-și mânia, el gândi că e mai bine a respecta dreptul gintelor și a căuta să răsbune acest afront asupra lui Andrei, dela care i-a venit, decât asupra solului. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsă a descoperi pe fisionomia lui nici un semn care să-i destăinuiască cugetul. Ast-fel acest minunat bărbat știa când voia a se stăpâni pe sine-și și a-și înveli pro-

iectele, așa în cât nimeni să nu le poată pătrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andrei propuse lui Mihai a-i da asil în Ardeal dacă Turcii vor veni să-l gonească din Țara Românească, și până să-și facă pace cu dânsi; că Gaspar Corniș, dușman al cardinalului, în înțelegere fiind cu Czomortany, care și el era tainic partisan al lui Mihai, în slujba căruia comandase niște oștiri, puse pe acesta a spune lui Mihai că i se poruncește de a eși îndată din țara Românească, altminterlea va fi prins de Turci, fiind el o stavilă la alianța cardinalului cu Turcii.

Simigiani ca și Szamoscozi bănuiesc că Gaspar Corniș cu Pancratie Sennyei, unul din senatori, și cu mulți alții din cei mari ai Ardealului, mai cu seamă din cei compromiși cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temându-se d'a cădea jertfă lui Andrei și Ștefan Bathoreștii, chemară pe Mihai-Vodă a intra în Ardeal. Cest din urmă analist pretinde că adesea mulți au auzit pe Gaspar Corniș zicând: „Când tai un cap din Bathorești, în „dată se ivește altul în loc, dar voi face ast-„fel de bine că mă voi mântui pentru totdeauna „de această peire“. Aceste învinovățiri, precum și altele ce vom vedea mai la vale, nouă după cum și altor istorici unguri și străini, nu ni se par destul de temeinice ca să putem încheia din ele o acuzație de trădare pentru Corniș și pentru soții lui către neamul lor. Fără îndoială că aceștia nu iubiau pe cardinalul de care aveau a se teme; dar mai toți Ungurii simțiau ca dânsii și dela simțământul de ură până la trădare este încă mult.

*

Suferințele Românilor din Ardeal.— Mihai așteptat ca un salvator și de Români și de celelalte popoare

Mihai-Vodă iarăși nu avea trebuință de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-i toate popoarele Ardealului. Românii, poporul cel mai numeros dintr'această țară, de mult țintise ochii spre dânsul cu credința sperărei, și-l aștepta ca pre un mântuitor, spre a-i scăpa de tirania aristocrației ungurești. Intr'adevăr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor Români, se adăogia într'o progresie crescătoare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei. Intr'o cronică săsească de pe acele timpuri citim, la anul 1592 acestea: „Foarte adevărat este ceea ce zice Li-viu (în cartea IV, decada 4), îmbuibarea și „sgârcenia sunt ciumele care răstoarnă toate „împărățiile cele mari. In ambele acestea se „deprindeau nobilii foarte tare, mai ales Kendiescii; atâtea bani storceau dela iobagi în „cât nimănui nu-i era iertat a lua bani împrumut sau alte soiuri de hrană, decât numai „dela ei. Apoi vinurile ce le da iobagilor erau „foarte acre, fără gust și nici de o treabă; a „semenea și grâul era muced și târâtos și totuși cu preț mare: carnea de bou, de oaie „sau era de vită bolnavă sau de mortăciune, „pe care iobagii, măcar că nu le puteau gusta „erau siliți a o plăti cu preț destul de mare; „nu căuta nimeni la milă, nici la sărăcia plebei celei mai ticăloase, nici la Dumnezeu, „ci făcea fie-cine ce voia. Fie-care era craiu „sau principe.

„Kendiescii, spre a-și asigura lucrurile sale,

„trimiteau scrisori în toate părțile ca princi-
„pii; pe aceștia îi urmau alții, ast-fel încât
„și cei mai sdrențuroși nobili deprindeau tira-
„nia și răutatea asupra sărmanilor țărani. Te
„uiți Doamne, și rabzi! Faimos a fost și Fran-
„cisc Alardi, ce locuia la Mureș, lângă Sân-
„Paul, și bătrânul Bogati, cămătari și sfâr-
„nari foarte „avuți, cari au întreprins cea mai
„mare tiranie cu nenorocita plebe“.

Aceste se urmau la 1592, înaintea războiului. De șapte ani de când urma neîncetat războiul, chinurile și nevoile Românilor crescuseră peste măsură, încât inima lor acum ferbea de dorința de a-și vărsa focul răsunării peste capetele tiranilor lor, domnii Ardealului.

Deosebit de Românii, pe care în lipsă de alte pricini, legătura sângelui i-ar fi silit a sta mai bine cu frații lor din țară decât cu neam străin apoi chiar și Sașii și Săcuii erau cu totul în favoarea lui Mihai-Vodă. Orașele săsești, ostentite și nemulțumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împăratul Germaniei, spăimântate încă de câtă-va vreme de ura cea mare ce le hrănia cardinalul și de țitirile lui d'a le aduce cu sila la legea papistășească, despre făgăduiala ce dedese Papii pentru a intra astfel în favoarea acestuia și a le stârpi cu totul, se plecau bucuroși către Mihai-Vodă, care zicea că cuprinde țara pentru împăratul. Ei aflaseră că la Alba-Iulia se și ridicase în piață șapte țepi în care Andrei voia să tragă pe cei șapte judecători saxoni înainte de 18 Octombrie, ziua hotărâtă pentru deschiderea dietei, la care aceștia trebuiau să se afle. Albert Hull, comitele Sașilor și unul din cei mai mari din bărbații lor, descoperind acest groasnic proiect, hotărî a-și mântui com-

patrioții de tirania unui popor crud și fanatic. El se grăbi a scrie lui Mihai, rugându-l să vină cât mai curând în ajutor, făgăduind a răscula toată nația în favoarea lui.

Mihai, spre a le da dovadă de încrederea sa într'înșii, alesese pe Christofor Herschel, cetățean dela Brașov frate cu judele aceluia oraș, spre a-l trimite la Praga la împăratul cu cărți în care se trata de gonirea cardinalului din Ardeal. Se zice că Herzely făcu această călătorie sub pretext de comerț și că Mihai dete lui Herzely pentru drum o sută de galbeni de aur și împăratul, după ce l'a răsplătit cum se cade, îl trimise înapoi la Mihai.

Secuii asemenea, după cum știm, aveau o ură feroasă împotriva nobililor și mai ales asupra familiei Bathoreștilor. Purtarea cea înșelătoare a acestora, dându-le libertatea când aveau nevoie de dânșii și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscoală a lor (1596) fusese pedepsită, îi făcuseră nerăbdători de a scutura jugul, ținând a da mână de ajutor oricărui dușman al casei Bathoreștilor.

Așa, toate popoarele Ardealului urau pe cardinalul, așteptau cu nerăbdare și stau gata să ajute pe Mihai spre a răpi din mâna lui Țara Ardealului. Mihai dar în Ardeal era sperarea și sprijinul intereselor populare împotriva aristocrației și domniei ungurești. Vai! pentru ce necunosc el această frumoasă misiune și trase asupra-și pedeapsa meritată a celor ce calcă menirea cu care prevedința i-a însărcinat!

Dar afară de popoare, știm că o mare parte din cei mai mari nobili ai Ardealului nemulțumiți de Bathorești, chemau în dorința inimii lor pe Mihai, deși în lipsă de dovezi

temeinice, nu credeau că această dorință să fi mers până la trădare și că ei să fi înlesnit cu ceva triumful lui Mihai.

Astfel, cursoarea ce târa pe Mihai și-l împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

*

A doua zi după pornirea lui Czomortany spre Ardeal, luni, în 13 Octombrie 1599, Mihai-Vodă adună la Ploești o parte mare din oștile sale. Toată gloata ostașilor Români și sârbi era așezată în piață și pe uliți; iar călăreții guardiei sale numiți Curtenii și o ceată de Cazaci și de polonezi, îi răspândi împrejurul orașului. Generalului Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 oameni pedestri precum și haiducilor din Ungaria, le dăte poruncă de a-și întocmi oștimea lor armată în cinci rânduri din piață până la curtea palatului domnesc. Astfel fiind posturile așezate, aduseră dinaintea lui Mihai mai întâi pe viteazul George Mako cu ceilalți căpitani de oaste, Ștefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiș și pe toți ofițerii unguri, ce slujiau în armata sa. Domnul le luă mâinile lor în ale sale și-i puse să jure că-l vor urma ori unde-i va povățui, mai ales în expediția ce el pregătește; că vor asculta și vor îndeplini toate poruncile sale și că nu vor trăda steagul său nici de față nici într'ascuns. După ce dăte astfel drumul lui Mako și oștilor sale, aduse de asemeni dela satul Floreștii 500 călăreți unguri comandați de Dimitrie ce-i zicea cel mare și pe locotenenții săi George Horvath Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câți-va alții. El aduse încă și pe beșlii, de cari avea două sute în oastea lui. Această ceată de că-

lăreți, sub o numire turcească, era întocmită de Mihai-Vodă. Ei aveau o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașii vitejilor. Capul lor era Ștefan Petnahazi. Mihai-Vodă îi aduse pe unul după altul spre a face jurământ. Fură unii cari se îndoira puțin a face jurământ orb și cam nehotărât; către cari întorcându-se Mihai, le zise cu oarecare asprime: „Faceți, căci „datoria soldaților este a urma pe general, iar „nu a generalului pe soldați; mie mi se cade „a porunci, vouă a asculta“.

Mihai, căutând mereu a ține cât mai ascuns proiectul său, răspândise vorbe, ca mai înainte, că această gătire de război se face asupra Turcilor; dar o seamă de boeri pătrunseseră proiectele sale. Erau mulți din boierii săi cei mai iubiți căroră nu le prea plăceau ținirile *ambilor Mihai*, cum se zicea atunci, adică ale domnului și ale banului Mihalcea, carele mereu ațâța ambiția și pofta de domnire și de coprinderi a domnului său. Acei boieri iubiau țara și pe domn, dar voiau să vază pacea și se împotriveau expediției din Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rău, ațâțând mulți dușmani asupra țării și zădărniciind sperarea de a o vedea împăciuită și culegând rodul de atâta sânge vărsat. Intre acești boieri era și Theodosie Logofătul, boier bătrân, ales, de cinste și priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banului Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal lângă cardinalul, acest boer voia să facă o silință spre a întoarce pe Mihai-Vodă din hotărârea sa de a intra în Ardeal, el trase în gândul său pe soția lui Mihai, doamna Stanca. Era o femeie aleasă această doamnă, ale cărei calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună,

blândă, supusă, înger de mamă și de soție, ea adesea domolea iuțeala și asprimea caracterului soțului ei, și într'aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtășea de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțindu-l în războaie și până pe câmpul bătăliilor, stând la coasta lui. Ca logofătul Theodosie, ea nu iubia pe banul Mihalcea pe care-l învinovătea că sfătuește rău pe domn. Fie un presimțământ de nenorocirile ce coprinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupule nobile și impuse ori-cui este în poziție d'a asculta numai glasul inimei sale, fără d'a avea alte dorințe mai înalte a împlini, ei i se părea că e nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a-l întoarce din hotărârea lui. Ea îi aduse aminte asilul ce le dăduse Ardealul atunci când erau amândoi pribegi, prizoniți de tiranul Alexandru, ajutorul ce-i dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pe urmă spre a înmântui țara de năvălirea lui Sinan Pașa, și-l jură pe Dumnezeu, pe sfântul Mihai și pe sfântul Nicolae, patronii casei lor, d'a nu purta război într'o țară dela care primise numai bine, spre a nu trage asupra-și osânda nemulțumitorilor. Infocatele și elocuentele cuvinte, precum și lacrimile ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărârea soțului său. Și oare s'ar fi căzut ca el tocmai acum, în minutul d'a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa? In ce oare se arăta el nemulțumitor? Dacă Sigismund Bathori l'a ajutat întru ceva prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase biruințele sale adusesese Ardealului și sporise gloria lui Si-

gismund? Trebuia oare să uite la câte umilințe supusese Sigismund pe Mihai și patria lui? Trebuia să uite că pata rușinosului tractat de la la 1595 nu era încă ștersă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sine-și și Ardealul care era deopotrivă amenințat? Atât numai că, în loc să aștepte pe Turci în Ardeal, veni să-i întâmpine în țara Românească și ferise prin aceasta Ardealul de pustiirile războiului? Apoi, chiar de ar fi avut Mihai și Românii datoria de a fi recunoscători lui Sigismund, acesta mai cârmuia el oare acum Ardealul? Nu-l lăsase pentru peirea lui Mihai în mâinile cardinalului? Acesta apoi nu era vădit de dușman al nostru? Trebuia oare să-i lase timp a ne isbi și a ne pune în stare de a nu-i putea sta împotriva? Și chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Mihai datoria să se arate recunoscător pentru dânsul, apoi recunoștința personală a unui domn poate oare să stingă dreptul și datoria unei nații? Putea el să se lepede de cauza națiunii pe care se făgăduise a o ajuta? Ardealul a cărei gloată de populație sunt Românii, nu este el o țară românească? Trebuia oare a mai lăsa în stăpânirea Ungurilor toată această țară, care, de pe dreptul naturei și dreptul oamenilor, este a Românilor? Mai ales când chiar și populațiile de alt sânge îl cheamau?

Ce? fiindcă ne tragem din acel popor, stăpân al lumii, care întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în istoria omenirii, fi-vom noi osândiți a trăi alături frate cu frate, în veci străin unul de altul? Suntem noi osândiți a ispăși mărirea strămoșilor noștri și jugul sub care ei plecară lumea trăind

vecinic izolați unul de altul, sub un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat și nouă oare acelaș drept ca celorlalte nații și aceeași datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea națională; ea va ațâța mulți dușmani asupra-ne și curând sau mai târziu va veni o zi fatală, precum venise lui Mircea, lui Ștefan cel Mare și lui Petru Rareș. Ce? pentru că o datorie, o datorie națională, o datorie de viață, și de moarte e anevoioasă, suntem oare în drept a ne apăra de dânsa? Se poate oare naște ceva în lume fără jertfe și dureri? Eroul va cădea într'adevăr sub această grea sarcină. El va adăogi un nume glorios mai mult în șirul martirilor unității naționale, dar silințele lui, sângele său vărsat, până și greșelile lui vor lumina calea generațiilor viitoare și o zi va veni cât de târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație, până în sfârșit se vor îndeplini.

*

Pân'a nu intra în Ardeal, Mihai se chibzui a feri în lipsă-i țara Românească de năvălirile Turcilor; spre acest sfârșit, de pe spusa lui Bethlen, se trimise soli vestindu-le că povățuește o armie împotriva cardinalului, care a încheiat pace cu împăratul și că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare și a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestei fabule în ochii Turcilor, el lăasă în Târgoviște un ceauș însărcinat a primi în lipsa lui un tribut pentru sultanul. Adesea turcul ca și Mihai au căutat a se înșela unul pe altul în asemenea fabule groase, la care nimeni nu putea crede și fără îndoială că și acum, dacă Turcii nu năvăliră în țară, pricina fu mai mult

din neputință decât de încrederea în vorbele lui Mihai. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracterului său, și cu oarece temei își trăgea asupra-și din partea dușmanilor săi învinovățirea de a fi om viclean, prefăcut și fără credință. Înainte de a eși din țară, Mihai așază pe bătrâna sa mumă Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într'un loc de siguranță, la mănăstirea Cozia, clădită în sânul Carpaților, ca să șează acolo câtă vreme va ține războiul. Această bătrână doamnă, care văzu și presimți cu inima nestatornica norocire a fiului său, fericirea și restriștea lui până și tristul său sfârșit, muri în aceeași mănăstire cinci ani după aceeași expediție (1603).

Doamna Stanca, neisbutind a întoarce pe soțul ei de a întreprinde expediția hotărâtă, voi să-l însoțească în Ardeal și împreună cu fiul său Pătrașcu, ce era atunci de douăzeci și cinci de ani, să împărtășească primejdiile soțului ei.

Intrarea în Ardeal

Mihai-Vodă nu se mulțumi, ca un general harnic, a învălui expediția sa în cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operații a cărui idee strategică cu drept poate minuna. În înțelegere fiind cu Sașii, sigur d'a trage pe Secui în partea sa, el hotărî să intre cu oastea principală pe la Văleni, și pe la pasul Buzăului în Ardeal, să se așeze între Sași și Secui, să țină pe aceia în supunere, să tragă pe aceștia în partea lui și să închiză calea prin care ajutoarele de Poloni și de Moldoveni puteau sosi cardinalului. Tot într'o vreme el trimise peste Olt la Radu Buzescu și la banul Udrea ca să sară și ei cu toate oștile Craiovei ale Jiului și cu ale Mehedinților, să-iasă înainte către luncile Sibiului și, ocupând acest oraș aliat, să țină calea deschisă către Alba Iulia, capitala Ardealului și punctul obiectiv al operațiilor războiului.

Ast-fel toate întocmind și prevăzând, trei zile după depunerea jurământului oștilor, la 16 Octombrie, Mihai-Vodă porunci ungurilor săi să meargă a tăbări în poalele Carpaților ce despart țara Românească de Ardeal. Acolo chemă în grabă toată mulțimea ostașilor, ce erau împrăștiați prinprejur în batalioane, puse prin glasul crainicilor de proclamă că toate

trăsurile să rămână în urmă; fie-care să-și poarte bagajul; lucrurile cele mai grele să se încarce pe cai de cărăuși și în puține trăsurile rămase pentru femeile și avuturile boierilor; să încarce lucrurile taberii pe cai ușori de munte, lăsând tot ce e greu de purtat; că prințul Andrei a făcut pace și alianță cu Turcul; că oastea va trece prin Ardeal, căci cesarul i-a dat loc de întâlnire în Ungaria; că el voește ca în această cale căpeteniile și soldații să fie unul lângă altul soți de drum. Ast-fel poruncind, el se pune cu toată oastea a trece munții îndreptându-se către pasul Buzăului. Înainte trimise o ceată aleasă spre a ocupa trecătorile și a stăpâni strâmtoarele, ca să nu lase pe dușman să răstoarne pe drum copacii, lucru ce lesne se face într'acele locuri, și astfel să-i tae drumul sau să-i întindă curse în strâmtoarele de dincoace, poruncind ca, de se vor găsi, să le strice ca să înlesnească trecerea armiei. El se luă pe urma acestei cete cu atâta iuțeală încât într'o zi și o noapte trecuse munții mai cu toate oștile sale, până a nu merge încă vestea în Ardeal că el a pornit din țara Românească. Această extraordinară iuțeală dovedește lămurit că acest mare rășboinic fu poate cel dintâi în Europa, care simți zisa comună acum „că secretul tacticei stă în picioare“. Timpul uscat și arzător al verii trecuse și acela al toamnei din acest an favoriza întreprinderea lui Mihai, căci nici cerul nu fu ploios, de pe cum adesea se întâmplă în această lună, de face pământul noroios, nici zăpada, nici frigul nici o altă turburare a aerului nu întârzie această expediție. „Un geniu „favoritor lui Mihai, împotrivor Ungurilor, „zice Bethlen, îi făcuse tot lesne de împlinit. „Drumurile nu erau închise prin copaci răs-

„turnați, nici apărare de oștire; el nu întâlnește
„nici o oaste care să-l oprească în cale, și
„trecu Alpii cu mai mare ușurință decât odinioară
„Anibal“.

*

După ce a trecut munții, găsind un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor, la trecerea din țara Românească în Ardeal numită a Buzăului, Mihai-Vodă tăbărește acolo în aceeași, care era Sâmbăta (18 Octombrie). . Îndată porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ștefan Harali și un alt Ștefan Dömös, toți Secui de neam, ca să îndemne pe Secui la revoltă. Ajungând lângă concetățenii lor, aceștia se siliră cât putură ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihai. Ei le făgăduiră mari răsplătiți și mai ales o libertate temeinică, pentru care d'atâtea ori ei se sculasera și trăseseră asupra-le cumplite pedepse dela prinții Bathorești și cei mai înaintea lor; ei îi povățuiră d'a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gândească că vor fi în siguranță de nu vor îmbrățișa nici o parte nici alta, să se socotească că lângă Mihai vor fi îndată răsplătiți prin redobândirea libertății și că n'au nimic a spera dela prințul Andrei, un Bathori și un popă; că mai bine este a scutura odată o nevroznică robire decât a se lăsa trăind vecinic sub împilare, ei și neamul lor. Auzind aceste vorbe și altele, Secuii, care locuiau Cikudul și Ghergiul, răspunseră că ei nu vor lua armele și nu se vor duce la Mihai, până când cetățuia Orheiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese ales crai al Ungariei, nu va fi dărâmată; că dacă Mihai, eșind biruitor voește a primi această condiție și să le dea libertatea, făgă-

duesc d'a alerga îndată lângă dânsul și d'a urma steagul său. Înștiințându-se Mihai despre acestea, primi cererile lor și Secuii, cum aflară răspunsul domnului, se adunară în mare număr lângă cetățuia Orheiul și o deteră pradă flăcărilor; apoi vr'o mie dintr'înșii alergară la arme. În vreme ce aceștia se gătesc a se duce lângă Mihai-Vodă, sfărâmând și arzând palaturile nobililor, ceilalți Secui, după exemplul lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor mari, încât mai nici unul nu scăpă de omor. Intre aceste palaturi fură arse și acele din posesiile lui Ion Beldi din secuime, care cu greșală spun unii că se arseră de Mihai-Vodă.

Intr'aceia, ridicându-și tabăra dela Buzău, Mihai o așează Duminică (19 Octombrie) lângă Preșmăr, oraș din țara Bârsei sau din ținutul Brașovului. Mihai-Vodă, nevoind să lase în urmă un oraș așa de important ca Brașovul, care ar fi putut a-l isbi în spate, sau a-i tăia linia de comunicație și provisiile, chemă îndată în cortul său pe cei mai de căpetenie ai orașului, între care judele Valentin Herschel, om ales prin calitățile și prin avuțiile sale, și le zise ca să-i dea orașul și să-i jure credință, fiind mai bine pentru dânsii a-l sprijini decât a-l mânâia. Judele se consultă cu magistratul orașului și nu atât pentru orașeni cât pentru țara Bârsei ce le era supusă, hotărâră și se învoiră cu toții ca să facă pe voia lui Mihai sub condiție dacă va cuprinde țara. Așa dar în 20 Octombrie eșiră deputați din partea orașului. Cîrîlă Greising, senator și bătrân de respectat prin părul său cel alb și prin înțelepciunea sa, împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunității și cu alți doi cetățeni jurați, însoțiți și de câți-va soldați. Apropiindu-se ei de tabără, le

eșiră întru întâmpinare câți-va cazaci care îi duseră la cortul domnului. Ei îi prezentară un car cu cojoace trebuincioase soldaților spre spre a se feri de frig, și bucate multe, și-l rugară să tracteze orașul Brașovului cu milos-tivire, căci populația, fiind puțin rășboinică și cu totul dedată la industrie, nu-l poate întru nimic vătămă. Mihai le răspunse că ei prin înscris întărit cu pecetea cetății să se îndatoreze cu credință împăratului nemțesc, căci de nu, el va da în pradă cetatea, cu tot ținutul ei. La aceste cuvinte deputații văzând primejdia își cerură trei zile spre a se chibzui.

*

În noaptea acelei zile, luni spre Marți (20 spre 21 Octombrie) după miezul nopții, pe o ploae și o grindină grozavă, Mihai dete semnalul d'a ridica tabăra dela Preșmăr și merse de tăbărî la Codlea.

În ziua următoare (21 Octombrie) sosiră în tabără Pavel Kertz doctorul cetății, Mathei Fronius și Ion Hirschen jurați cu câți-va din sutași, soli ai Brașovenilor, spunind că comunitatea n'a voit să aștepte până în sorocul de trei zile, ca să aducă răspuns și că i-a însărcinat să roage pe Mihai-Vodă a se mulțumi cu făgăduiala că-i vor fi credincioși, de-l va ajuta Dumnezeu a isbuti asupra lui Andrei; că de vreme ce le voește binele, după cum zice, să se îndure asupra-le și să nu-i pună în primejdie de a pieri prin rășbunarea lui Andrei; cu toate acestea, ei făgăduiau de acum a nu unelti nimic împotriva lui, nici de față nici pe ascuns, și că vor sta în liniște desăvârșită, numai și domnul să fie bine-voitor locuitorilor târgului și locului dimprejur. Mi-

hai îi ascultă cu luare aminte și le răspunse astfel: „Văd că voi vă țineți și de mine și de principele vostru și nu fără cuvânt. Deci eu sunt mulțumit cu făgăduințele voastre nu, mai să rămâneți statornici“.

În 22 Octombrie Mihai trece cu toată oastea sa peste măgura Codlei, și încă în aceeași zi trece la Șărcaia, o moșie de ale Brașovului. Trecând armia prin pădurea numită Dracón, care se întinde la 16 mii de pași, niște veliți poloni din avangardie, întâlnind câți-va neguțători ce veniau cu marfă, îi prădară și-i uciseră. Alți soldați în cale aprinseră câte-va sate, între care Feldioara și Măghiurușul, prădară câți-va preoți și ridicară mai ales toți caii și bucatele ce găsiră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiștii și istoricii unguri a urla și a se văita de fărădelegile oștirei lui Mihai, chiar și astăzi când armile se află disciplinate și administrația proviziilor organizată, sunt foarte comune la o oștire ce năvălește în pământ străin și este nevoită a se hrăni cum și unde va putea. Apoi îndărătnicia locuitorilor de a-și ascunde bucatele mânia pe ostași. Mihai se silea cât putea a ține în frâu disciplinei pe ostași; dar strășnicia lui nu putea să vadă și să pedepsească totul. Așa, când plecă oastea din Preșmăr, niște ostași puseră foc târgului. Mihai, cum află, sări și puse oamenii săi să stingă focul „jurându-se, spune „o cronică vrășmașă lui, cum că cu voia lui „nu se fac acestea, însă el nu e în stare a ține „în frâne niște ostași furioși“. El află mai apoi că niște ostași isbiseră castelul dela Heltia și erau p'ci să-l coprinză și îndată trimese poruncă strașnică de-i opri dela această întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici nerușinatele hule ale istoricilor unguri care

învinovăţesc pe Mihai, nu numai că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o „la hoţie, tâlhărie, pustiire, aprinderi şi omor“. Era cu greu într'adevăr a se întâmpla oare-care escesuri şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostaşi mercenari de felurite naţii. Spre a-şi închipui cine-va ce fel erau armiiile atunci, trebuie să-şi aducă aminte cum erau ele mai câţi-va ani în urmă, în războiul de treizeci de ani. Armia lui Mihai trebuia să semene cu aceea împărătească a vestitului Wallenstein.

La 23 Octombrie Mihai scoase afară o proclamaţie, vestind că el a venit să ţină pe locui torii Ardealului în credinţa şi supunerea ce ei juraseră mai înainte împăratului şi a scoate din scaun pe Andrei Bathori, care lăsând partida creştinească, vrea să predea Ardealul Turcilor. După aceea el porni dela Şărcaia spre Făgăraş „nevătămând pe nimeni, zice aceeaşi „cronică citată mai sus, nici prădând satele, „pentru că de bună voe îi deteră cele trebuin- „cioase spre hrană“; şi chiar într'aceiaşi zi ajunse la Cârţişoara. În cale în toate părţile Mihai revoluţiona popoarele şi le silea, mai ales pe Saşi (pe care nu voia să-i lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Mihai făcea toate cu o grabă mare, încredinţat fiind că Andrei se află cu totul fără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va putea ajunge pân'a nu apuca ei să-şi strângă armia şi că lesne îl va putea nimici.

*

Andrei Bathori își strânge oștile. — Măsuri strașnice contra Secuilor

La Alba-Iulia dieta se adunase chiar în aceeași zi în care Mihai Vodă tăbărase în strămtorile Carpaților. Ea se apucase îndată după cererea prințului de a face proces lui Bocskai care nu voise a se înfățișa în persoană dinaintea-i de pe cum fusese citat. După două zile iată că sosește un curier trimis de Valentin Herschl dela Brașov cu cărți către cardinalul pe care deschizându-le sftenicul său Gaspar Corniș, văzu că se vestește că deocamdată tot e liniștit și sigur, afară numai că s'a văzut într'o trecere în vecinătatea Buzăului niște companii de veliți polonezi, dar că ei nu făcuseră nici un rău nici oamenilor, nici vitelor, și că de se va întâmpla ceva mai însemnat, vor face îndată cunoscut. Dar curierul care adusesese scrisorile, când eșise din Brașov văzuse avanguardia lui Mihai întinsă de bătae în preajma orașului. Ajungând la Alba-Iulia, încă galben de frică, și socotind că în cărțile sale se pomenește de năvălirea lui Mihai, nu spuse nimic lui Gaspar Corniș, dar răspândea această veste printre orășani, încât tot orașul se umplu și fierbea pe ulițe vorbind de aceasta, când cei mari nu știau încă nimic. Un căpitan de călăreți pretoriani anume Gaspar Libek, ducându-se la Corniș, îi făcu cunoscut sgomotul răspândit de curier în oraș. „Ajută-ne, Doamne!“, strigă Corniș tremurând la această groaznică știre și îndată aducând înainte-i pe curier, se asigură de adevăr și după ce-l muștră rău, alergă la prințul Andrei spre a-i spune primejdia ce-l amenință. Cine ar fi văzut turburarea și spaima lui Corniș atunci s'ar fi încredințat că acest

om nu poate fi trădător, de p^o cum l'au bă-nuit unii din analiști.

Spun că Andrei Bathori dintru'ntâi nu voi să crează, tratând această veste de fabulă și glumă, mai ales că solii lui Mihai, banul Mihalcea și George Raț, se aflau la Alba, lângă dânsul și-l încredințau a nu se îngriji, căci toate vor eși cu bine. Cu toate acestea, ținând după obicei îndată sfat cu cei mai mari, porunci să trimită fără întârziere în toate părțile spre a chema pe locuitori la arme. Intr'aceea nobilimea Secuilor, mai aproape fiind de rău și credincioasă prințului Andrei, trimetea curier peste curier spre a-i vesti că Mihai-Vodă a trecut Alpii și a sosit cu o armie însemnată la Preașnăr; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întâmpinat până la Feldioara. Spune Ambrosius Simigiani că mulți din nobilii, voitori de rău ai prințului Andrei prindeau scrisorile ce-i erau adresate și opreau pe curieri d'a se înfățișa dinaintea lui ;pe lângă aceasta, vorbele despre sosirea dușmanului se împotriveau una alteia și ei se sileau prin multe cuvântări a-l încredința că n'are de a se teme de nimic. Cu toate acestea, zice Bethlen, precum valul gonește valul, d'asemenea o vorbă despre sosirea lui Mihai mărea și întemeea celelalte vorbe și umplea urechile tuturilor. A doua noapte după sosirea curierului dela Brașov se duseră Ștefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Ștefan Bodoni lângă prințul Andrei, pe care-l găsiră meditănd și cântând dintr'un instrument de muzică pe când țara era în foc. Ei îl deșteptară din meditația sa, descoperindu-i adevărata stare a lucrurilor. Andrei, fără a se prea grăbi și fără

a-și pierde cumpătul, dete drum dietei și, numind pe Gaspar Corniș locotenent al său peste toată armia, trimise îndată porunci strașnice în toate părțile crăiei, spre a se purta, de pe obicei, în tot locul o sabie încrustată în sânge și a vesti că fără zăbavă și cu cea mai mare iuțeală toată nobilimea, toată brasla ostășească să se adune înarmată la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amenință și nu suferă nici o întârziere; că toți acei ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca niște trădători și dezertori și se vor pedepsi cu moartea cea mai cruntă. El scrisese asemenea și la Secui, cari erau scutiți de slujba ostășească de când fuseseră despuiați de libertatea lor, „zicându-le „că într'o primejdie atât de grea să-și unească „și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul comun, făgăduind a da libertate la toți a- „ceia ce vor sta într'ajutor; că era mult mai „bine și mai sigur pentru Secui a-și dobândi „libertatea dela un prinț ales de dânsii, care „are aceiași nație, limbă și obiceiuri ca și ei, „decât a lua armele în favoarea unui străin, „împotriva aceluia ce este os din osul lor și „sânge din sângele lor“; și pentru ca să-i facă să se lupte cu dânsul și fără voia lor, Andrei luă măsuri aspre în țara Secuilor dintre râurile Mureșul și Crișul, odinioară râul aurit. Una din aceste măsuri era punerea în lucrare a unui obicei vechiu întrebuințat de Sciți și apoi și în Ungaria pe la începutul acestui crai. Acest obicei era ca la o primejdie mare cu care amenința vr'un dușman străin țara, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă spre a lua armele împotriva dușmanului, era legat cu funii prin mijlocul trupului și cu multă rușine pedepsit. Dar ura Secuilor contra lui Andrei era atât de mare încât nici amenințările

nici făgăduelile lui nu-i putură îndupleca a lua armele în favoarea lui.

În urma acestora, cardinalul merse de întâlni pe Malaspina ce era bolnav, îi expuse primejdia în care se afla și dobândi dela acesta făgăduiala că va sta ca mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihai-Vodă. Ei se chibzuiră de a trimite mai nainte pe un nobil Isac Csejtie la Mihai spre a afla cererile lui și a căuta să-l aducă la simțiminte pacinice. Dar Mihai, fără a da un răspuns, opri la sine pe Isac Csejtie până după bătaie. Fără a mai pierde vreme, cardinalul, urcându-se într'o trăsură, eși din capitala sa, ce nu mai era s'o vază, ursit a fi o priveliște ticăloasă a lunecoaselor lucruri omenesti. El lăsă în locul său la Alba-Iulia pe fratele său Ștefan Bathori și pe Ladislas Gyulasi și se duse la Sas-Sebeș, unde se făcu adunarea oștilor. Aci, aflând Andrei că Mihai înaintează repede spre Alba, fără a aștepta toate oștile ce soseau încet, își ridică tabăra de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi să-l urmeze și, lăsând d'o parte Făgărașul unde avea garnizoană, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiu, unde ajunse a treia zi, în 24 Octombrie. Locuitorii Sibiului, cari împreună cu căpetenia lor Albert Süveg, erau aliați cu Mihai, îl primiră rece, fără a-i da datoriile de credință cuvenite.

*

Intr'aceea Mihai înainta cu grabă spre Sibiu, socotind să ajungă acolo înaintea lui Andrei. În 25 Octombrie el ajunse lângă târgul Tălmaciului cu oastea, cu soția și cu familia sa. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șease mii ostași. Oltenii ce-i aducea pe la Turnu-Roșu, Radu Buzescu și banul Udrea,

pe cari îi aştepta în tot minutul şi cari sosiră tocmai a doua zi în 26. Armia lui Mihai se mai adăogise în cale cu o sumă de Secui, Saşi şi alţi partizani ai săi din Ardeal, mai ales Români, ce-i venise într'ajutor. Astfel, împreunându-şi oastea, Mihai Vodă, mai înaintând spre Sibiu, îşi aşează tabăra la Stat la Vestem, ţiindu-şi mereu armia între cotiturile munţilor, până va socoti c'a venit vremea ca s'o scoată la câmpie.

Între strâmtorile munţilor era un spaţiu şes îndestul de mare, unde Mihai putea tăbări şi a-şi întocmi oştile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce de pe vârstă şi de pe sex nu era în stare d'a se lupta împreună cu bagajele şi cu o mare mulţime de care. Miercuri în 17 (27) Octombrie, strejile ambelor armate protivnice se arătară şi se văzură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile noastre rămaseră în urmă, cale d'o zi, cât şi pentru că în acea zi era sărbătoarea evanghelistului Luca, pe care Românii îl cinsteau foarte mult, Mihai hotărî a-şi ţine oştile în strâmtorile munţilor şi d'a nu da bătaia în acea zi.

Cardinalul, văzând apropierea armiei lui Mihai intră în grijă mare, căci nesosindu-i încă ajutoarele dela Lipova, Ieneu, Caransebeş şi ale Secuilor din scaunele Arieşului şi Mureşului el se socotea mai slab în puteri, nu numai cu numărul, dar şi cu calitatea oştilor. „Intr'adevăr zice Bethlen, Românii cari de mai „mulţi ani se află în război necontenit cu Turcii, obişnuiţi cu munca şi cu primejdiile erau „priviţi de toţi ca mult mai buni ostaşi decât „Ungurii“. Între aceste oşti româneşti, mai deprinse la isbândă şi mai vestite erau cetele ce se chemau *Buzeştii şi Răfeştii*, pe numele căpitanilor săi, fraţii Buzeşti şi George Raţ. Cu

toate că în adevăr oștile lui Mihai erau mai bune decât ale lui Andrei, în care se aflau mulți țărani rău armați și nedreprinși cu rășboiul, dar cu numărul nu se deosebea mult între dânsule. Fiecare armie număra ca la 25 mii luptători; artileria lui Andrei era mai bună și mai numeroasă decât a lui Mihai; ea număra mai mult de patruzeci tunuri în vreme ce Mihai avea numai opt-spre-zece bucăți, mari și mici. Cardinalul în tabăra sa adună pe lângă sine senatul și alți oameni încercați spre a se sfătui cum să poarte mai bine rășboiul. Părerile fură împotrivate; unii sfătuiră d'a prelungi rășboiul și a nu lăsa să se hotărască soarta și norocul unei singure bătălii. Ei ziceau că această prelungire va dezorganiza armata lui Mihai prin foamete, ostenele rășboiului, lipsa banilor și nedisciplina ostașilor; că, cu cât s'ar întârzia mai mult, cu atâta armia lor va crește în număr, în vreme ce Mihai va slăbi. Alții ziceau că trebuie a rezima toată tabăra de zidurile Sibiului și s'o întărească prin mețereze făcute cu care legate împreună; că astfel, unind tabăra cu orașul, vor putea să aibă îndestulare despre hrană și să respingă pe dușman prin lovituri de tun, de cum-va s'ar ispiti el să-i lovească; că trebuie a potoli focul dușmanilor prelungind rășboiul prin amânări, făgădueli, înșelăciuni și solii; că astfel puterile dușmanului se vor înmuia și se vor slăbi prin așteptare și prin izbiri parțiale, mai ales cu un om ca Mihai, iute, îndrăgnet și nerăbdător, astfel încheiau ei. Fabiu birui pe Anibale și craiul Mathei triumfă lângă Vratislău de silințele a doi puternici crai, al Poloniei și al Boemiei. Emeric Szicszai, unul din credincioșii prințului Andrei, îl rugă în deosebi d'a-și căuta un azil înaintea luptei spre a se feri de

primejdiile războiului, aducându-i aminte despre nenorocirile dela Varna și Mohaci. La acestea Andrei răspunse „D'ași fi în locul tău, „și eu aș face-o, dar știindu-mă cap al acestei „armii, nu voi să fiu fugar și să dezertez dela „ai mei.

Dar alții, pe cari bănuitorii cronicari îi numără printre dușmanii lui Andrei, îl povățuiau a nu se trage înapoi și a nu lăsa să treacă ocazia d'a stăvili năvălirea dușmanului și a opri răul d'a se întinde mai mult; cu cât mai mult vor întârzia, cu atât armia lui Mihai va crește prin venirea secuilor, dușmanul va fi mult mai de îngrozit atunci când își va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de pierdut; trebuie a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor săi și a cerca norocul războiului. Acest sfat era și cel mai bun, căci în adevăr orice prelungire a războiului ar fi fost în paguba lui Andrei și în folosul lui Mihai, de vreme ce popoarele Ardealului țineau cu acesta din urmă. La un asemenea sfat se uni și Andrei și hotărî a-și încerca norocul. Mai 'nainte însă el voi să sleiască toate mijloacele de împăciuire. „O! nepricepută minte omenească! zice „unul din cronicarii noștri; câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace și nu vru, ci vru „să tocmească când nu fu de nici un folos“.

**Tratative între Mihai și Andrei. —
Principele Transilvaniei pornește contra lui
Mihaiu.—«Oștile stau față'n față».**

Mihai-Vodă precum am văzut și pe urmă din pricinele arătate, ne voind a da bătae în acea zi de Miercuri 17/27 Octombrie, spre a îndatora pe dușman a nu-l isbi, se socoti a-l ocupa în a-

cea zi cu negociații.. Trimise dar soli la Andrei cerându-i ca să-i deschidă calea pentru el și armia sa, spre a merge să se unească cu Nemții împotriva Turcilor, căci de nu, apoi și-o va deschide el cu sabia; că el n'a intrat cu gânduri vrăsmășești în Ardeal; că de s'a făcut vr'o pustiire prin sate și orașe, a fost fără porunca lui. Andrei, doritor de pace, ascultând solii, îi trimise înapoi la Mihai, împreună cu doi de ai săi, purtând acest răspuns: „că Mi-
„hai-Vodă trebuie să se tragă în țara Româ-
„nească tot pe drumul pe unde a venit și să despăgubească toate relele ce au făcut osta-
„și săi și să facă o nouă legătură de pace și a-
„lianță temeinică împreună“. Mihai, ascultând propunerile deputaților, se arată a le primi în de bine și, spre a însufla mai multe sperări de pace lui Andrei, el încheie cu aceiași deputați o încercare de arme pentru acea zi, pentru care ceru zăloage, făgăduind de a trimite și din parte-i. Andrei se grăbi a trimite pe Moise Secuiul și pe Melchior Bogathi, cel dintâi căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Mihai pentru campaniile sale în Ardeal, celalt june ales prin nașterea și calitățile sale. Mihai îi trimite doi boeri străluciți, postelnicii Preda și George, cu cari Andrei vorbi și se plânse cu vioiciune de purtarea lui Mihai către dânsul.

Intr'această vreme sosi în tabăra lui Andrei, Malaspina, legatul Papii, pe care îndată prințul îl porni lângă Mihai-Vodă ca să se silească în tot chipul spre a-l aduce să facă pace. Nunciul, înfățișându-se înaintea lui Mihai, nu se temu d'a necinști caracterul său de episcop și de sol, pogorându-se până a minți într'un chip nerușinat. Prefăcându-se că vine dela curtea împăratului și slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, dela care spunea că are carte

la mână, el porunci lui Mihai să iasă îndată din Ardeal, fără a face nici o vrăsmășie. Cărând Mihai să i se arate porunca împăratului, nunciul răspunse că ea se află în mâinile prințului Andrei, căruia a lăsat-o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșelăciunea sa, căci Mihai îl dăde de minciună scoțând carte a împăratului cu totul dimpotrivă prin care i se poruncea să isbească pe cardinalul fără întârziere și declară că la această poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atunci în numele lui Dumnezeu ca să nu facă nici o mișcare în ziua aceea, până ce va vorbi cardinalului ca să-l aducă la alte simțăminte. Mihai nu mai răspunse nimic nunciului și acesta se întoarse chiar în acea zi la Andrei. Din partea lor, Moise Secuiul și Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihai la simțăminte pacinice și bine-voitoare către Andrei, zicând cu înșelăciune că un tractat de pace s'a și încheiat între acesta și împăratul; că, privind nestatornicia lucrurilor omenești, să se mulțumească pe poziția sa de acum și să n'o jertfească ambiției sale și unui viitor nesigur.

La acestea iată care fu răspunsul lui Mihai: „Am jurat lui Christos, pe Turci să nu slujesc, și voi pe dânșii îi iubiți, cum oare să mă încrez vouă? D'aceia hotărât-am a vă coprinde țara și a muri ca un creștin sau peste voi, a domni“. El adăogă că alianța ce spun ei c'au încheiat cu împăratul este o pricinuire deșeartă spre a ocoli greutățile de față și mai mult spre a rupe pacea decât a o face; că e mai bine a hotărî prin arme decât a mai face tractat de pace. „Încât pentru nestatornicia, norocului, știu zise el, că sunt om, dar știu, și aceea că Dumnezeu ajută războaiele drepte,

„și eu am luat armele pentru lege; el va în-
tări pe cei ce se luptă pentru dânsul și va
„prigoni pe cei ce-l vând“.

Joi, în 18/28 Octombrie, zi consfințită de pe
calendarul nou, apostolilor Simon și Iuda, din
zi de dimineață Mihai-Vodă trimise înapoi la
Andrei pe Moise Secuiul și pe Melchior Boga-
„ca un partizan al Turcilor și vânzător al pri-
„cinei creștinești să se lepede de stăpânirea
„Transilvaniei, să îmbrace haina popească, să
„se ducă în Polonia și să lase principatul pe
„seama lui Sigismund Bathori, sau de altmin-
thi, cu următorul ultimatum: „Andrei Bathori
„trelea va hotărî puterea armelor; iar atunci
„el, domn al țării Românești se leagă că-l
„va face a redobândi milostivirea împăratului“.
Cardinalul înțelese atunci că trebuia a se găti
de război și trimise înapoi zăloagele lui Mihai,
El se gândi însă să mai trimită odată pe Malas-
pina lângă Mihai spre a mai face o cercare
de pace. Urcându-se într'o trăsură, însoțit de
o mică escortă, Malaspina intră în tabăra voe-
vodului, dar acesta nu vru să-l primească și,
fiindcă Malaspina se apucă în tabără a vorbi
ofițerilor și ostașilor, îndemnându-i să lase ar-
mele ca să nu verse sânge creștin, „Mihai, vă-
„zându-l călcând astfel de a doua oară dato-
„riile sale de sol și pricepând că nu-i adusese
„nici porunca împăratului făgăduită, îl chemă
„dinainte-i, îl mustră puțin pentru înșelăciunea
„lui și, fără a vătăma întru nimic respectul
„cuvenit persoanei sale, îl trimese până la a
„doua poruncă, la arest în coada taberii, puin-
„du-l sub paza fiului său Pătrașcu, ca să nu
„i se întâmple nici un rău“.

Fără cuvânt au bănuit unii Unguri că și Ma-
laspina, voind să câștige favoarea împăratului
și să dobândească prin mijlocirea lui demnita-

tea de cardinal, lucra în secret în favoarea lui Mihai și că de bună voe el rămase în tabăra lui. Polonezii mai ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovățirile lor, zicând că el a fost un spion al împăratului și că a înșelat și a pierdut pe cardinalul.

Această bănuială a venit din aceia că, în urma bătăliei, Malaspina se arată plin de zel pentru Mihai și pentru împăratul. Dar este de crezut că el se arată astfel, căci se compromisese foarte mult în ochii lor, prin focul cu care apăraseră pe Andrei înaintea bătăliei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favoarea cardinalului era că acesta cât-va mai 'nainte făgăduise în secret Papei a-i închina Ardealul, sperând că astfel îl va avea la nevoie sprijin împotriva împăratului și va putea păstra această țară ca un feud atârănător de sfântul Scaun.

În vreme ce Andrei și Ungurii stau în cumpănă între temere și nădejde și așteptau întoarcerea lui Malaspina, ca să vază de le aduce pace sau război, Mihai își ia toate măsurile pentru bătaie. El își întocmește armia își așază tunurile, pune tot lucrul la locul său, și, înaintând spre Sibiu trimite un crai cardinalului ca să-i spună că el voește să cruțe sângele creștinilor, că el nu vine ca să-l verse dar că, în numele împăratului să-i asigureze învoirile ce i se dedese și i se jurase de Sigismund, cum și să-l facă a intra în stăpânirea acestei țări; că cardinalul ținea un principat ce nu era al lui; în sfârșit îi declară că, de nu va lăsa mai curând armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pe urmă cu foc și cu sânge până îl va scoate afară din această țară.

*

La această vestire trufașă prințul Andrei, pierzând sperarea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat peste măsură, trimise înapoi pe crainic, încălecă calul și porunci lui Gaspar Corniș, generalul-șef d'a forma rândurile și d'a întocmi armia de bătae. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie, nu prea bine aleasă, așezată între orașul Sibiu și târgul Șelimborg; această câmpie este din natură așa de nepotrivită încât pământul se pleacă din partea Șelimborgului și dimpotrivă se ridică din partea orașului Sibiului; întinderea ei este de aproape patru mii pași. Mihai era spre răsărit urmând râul Sibiului. Andrei era de cealaltă parte spre apus. Armia lui Andrei fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea mai de jos a câmpiei, închisă de ambele părți între oraș și râul Sibiu. Mihai din contră răspândisc ostașii săi parte pe șes și cea mai mare parte pe înălțimile care din sus de Sibiu și de Șelimborg se țin de munți, astfel încât, de pe împrejurări voevodul putea alege sau de pe natură sau de pe voință, un loc priincios, în vreme ce prințul Andrei n'ar fi putut lua decât unul mai rău.

Intocmirea armiei lui Andrei era aceasta: la centru o mie călăreți, al căror cap era viteazul Moise Secuiul, având de locotenenți pe Francisc Sevri și pe cei doi Toma, unul Czomortany celalt Becz, ambii secui și vestiți în rășboiu; lângă dânșii erau trei sute polonezi armați cu arcuri, puști și săbii, comandați de un nobil și voinic polon. La dreapta erau așezați pedestrașii luați din garnizoane și o mie Sași; această aripă o comanda Ștefan Lazăr, rășboinic harnic care se ilustrase în rășboaiele cu Muscalii din vremile lui Ștefan craiul Poloniei; acestuia se dete ca ajutor George A-

radi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, carele se afla pe lângă Andrei, încă dinaintea năvălirii lui Mihai. La stânga venea întâi 600 pedestrași pretorien, ziși *albaștri*, de pe uniforma lor; capul acestei cete alese era Mathei Pereseth, voinic îndărătnic având de locotenent pe Francisc Turi. După dânșii venea o armie ajutătoare, povățuită de Petre Huszar și Ștefan Tohi, ambii unguri din Ungaria cari fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar primise dela Andrei comanda întregii aripe stânga. Alături cu oastea lui Huszar, tot dela stânga, veneau cei mai de căpetenie magnați și nobili, Melchior Bogathi, Nicolae Zalasdi și mai mulți alții, iar la stânga lor era Barcsai banul Lugosului cu o călărime voinică, Gaspar Sibrik căpitan al călărimei pretoriene și junii nobili ce slujeau la palat, al căror regiment se urca la 400 oameni adăogit încă cu mai atâți pedestrași aleși, veniți cum se zicea, dela porțile Comitatelor. În a doua linie venea falangea sau corpul armiei de rezervă, formată de oamenii Comitatelor și de nobilime. Capii erau Ion Iffiu numit *junele*, de pe vârsta lui, care era frate vitreg cu prințul Andrei, Ștefan Toldi, George Ravazdi, Ștefan Bodoni dintre Senatori, Baltazar Corniș asemenea senator și fiu al lui Gaspar Corniș, precum și mulți alții. Capul tuturor era Gaspar Corniș, dar fiindcă în calitate de generalșef, el comanda toată armia, Pancratie Senyey luă în locu-i comanda acestei trupe. La spatele ei veneau 600 călăreți ai căror capi erau Benedict Mendzenti, Mihai Szeinere, Wolfgang Petki și Ștefan Beseni.

Astfel întocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi și le ținu un cuvânt lung plin de

patimă, fără demnitate și cuviință, în care se vădește semeția și obrăsnicia ce mai totdeauna a întrebuintat Ungurul către Român. El nu se mulțami numai a imputa lui Mihai muștrările obicinuite atunci de Unguri, că s'a arătat ingrat către dânșii cari l'au ajutat d'a se face domn și l'au mântuit de Sinan; dar încă aruncă înjurături groase și nevrednice asupra lui și a nației române: „Mihai, zicea Andrei, „e un șarpe pe care l'a hrănit în sânul său, „și al cărui venin umblă să-l otrăvească. Frații „lui pasc și astăzi porcii și caprele în pădurile „țării Românești. El seamănă mai mult unui „dobitoc fioros decât unui om. El s'a unit cu „tâlharii și cu țăranii, semenii lui din toate „ținuturile spre peirea noastră. Nu vă temeți „adăogi el, de această nație proastă și defăi- „mată, de veacuri dajnică Ungariei, nație de „robi, pe care se cuvine a-i bate mai bine cu „nuiele și bețe decât cu fierul“. Apoi spre a aprinde și mai mult mânia ostașilor săi în contra lui Mihai și să le dovedească reaua lui credință, el puse de ceti tractatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și cu Viteazul și-l întărise prin jurământul lui și al boerilor. Andrei uita numai a spune că el a fost cel dintâi care călcase și rupsesse acest tractat prin comploturile sale împotriva lui Mihai, și prin pacea ce încheiase cu Turcii. După aceea cardinalul se așeză la dreapta falangei sale, într'un loc înălțat, spre a priveghea toate întâmplările războiului și, pentru ca locul său să poată fi văzut de către ai săi, el puse în-nainte-i un steag mic pe care era țesut cu aur litera A. El purta platoșa ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce-l avea în dar dela Sigismund Bathori; lângă dânsul sta

Ștefan Csaki din Mediași, George Palatici și vr'o câți-va alți nobili dintre Secui.

*

Mihai cătă la întocmirea oastei lui Andrei și după dânsa își întocmi pe a sa. El văzu că Andrei întărise mai bine cu oști aripa stângă apoi centrul, iar aripa dreaptă era cea mai slabă; deci el hotărî a-și concentra silințele și izbirea asupra acestei din urmă aripe a dușmanului și a centrului, refuzând a înhăța bătaia între dreapta lui și stânga lui Andrei, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pe acele vremi, cu catanele și haiducii săi; la dreapta era călărimea sârbească, o ceată de cazaci și alta de Moldoveni. La centru erau ungurii, având cap mai mare pe George Mako, iar capii cohortelor erau Francisc Lugași, Dimitrie numit cel Mare, George Horvath, Mihai Gyulai, Lupul Noak și alții cari comandau batalioane sau companii. În dosul lor erau Polonezii cu o seamă numeroasă de Cazaci și călărimea românească. În sfârșit venea Mihai cu falangea sa, o trupă de o mie Secui, împreună și boierii cu milițiile lor. Trei cruci mari întregi de aur erau dinaintea lui Mihai și îndată după cruci venea eroica lui soție doamna Stanca. Până a nu se înhăța oștile la luptă, Mihai protestă prin un crainic ce trimisese în tabăra lui Andrei pentru sângele ce are să se verse, că, împotriva voinței sale, cardinalul îl silește a se bate. Apoi el declară că el dă iertare tuturor celor ce vor voi a recunoaște pe împăratul de stăpân. El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi să fugă dintr'o tabără într'alta, sau căci spera că un mare număr din soldații lui Andrei vor trece la dânsul.

sul, precum se și întâmplă, sau că voia a da Ardelenilor un semn de buna lui voință către dâșii.

Mihai, trecând în fruntea oștilor, le vorbi puțin cu cuvinte scurte și energice, ast-fel cum trebuia unor ostași doritori de a se bate. Pur-tându-și în dreapta și în stânga trupul, ochii și brațele sale, domnul mai mult prin gesturi expresive decât prin cuvinte îndemna pe ai săi zicându-le: „Aicea (și arăta tabăra sa) aicea „este dreptatea, aicea pricina cea bună, toc- „melele, legăturile și jurămintele de pace, îm- „păratul și Dumnezeu. Grăbiți dar, căci cu „biruința vă așteaptă o glorie mare și o bo- „gată pradă. Iar dușmanul (întorcându-și mâna „către dânsul) ce are oare pe seamă-i, fără nu- „mai credința călcată în picioare și jurămân- „tul batjocorit, lipsa de orice bărbăție, vicle- „niile, cursele, sfaturile oșteritoare cu Turcii „și nelegiuirea unor legături vinovate. Sub un „cap chemat la cele sfinte soldatul e pângă- „rit; sub o purpură sfântă e un piept nevred- „nic către cer. Dela unii ca aceștia ce mai e „de așteptat? fără numai aceea ce ei ne arată: „inimi îndoite, tremurul trupului lor, blesteme „femești și prin urmare fuga mai nainte de a se bate“.

Ast-fel scurt cuvântă Mihai și grăind, chipu-i fulgerează, ochi-i scânteiază și focul inimei sale aprinde în inimile ostașilor săi un eroic entusiasm. Ei sunt siguri acum că vor birui, Domnul porunci îndată a se invoca în toată tabăra de trei ori sântul nume al lui Isus. O strigare mare se înalță de odată la ceruri; semnul de bătae se dete și trâmbițele începură a suna din ambele tabere.

Groasnica luptă de la Șelimberg.—
Soldați de-ai lui Andrei trec la Mihai. — Vite-
jiile lui Baba-Novak.— Mihai se poartă ca un
leu. — Biruința Românilor. — Fuga lui Andrei
Bathori.

Era zece ceasuri de dimineață (¹⁸/₂₈ Octombrie) când începu bătălia prin o furioasă năvălire de ambele părți. Sunetele trâmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuerare a ghiulelelor ce se încrucișau în aer, clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului care în mijlocul sgonotului, întuneca cerul, toate acestea răspândeau în toate părțile spaima morții și curmau vieți fără număr. Tunurile lui Mihai-Vodă erau așezate pe un loc mai bun decât al Ungurilor și ar fi avut tunari mai meșteri, căci ghiulelele aruncate prea sus, treceau peste capetele ungurilor, lovind numai vârful lăncilor și le făcea mai multă spaimă decât vătămare.

D'abia se începuse bătaia, când un nobil român din oastea lui Andrei, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dând pîteni calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bathorești ridicase pe Zalasdi dintr'o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathoreștilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cîntea și slujbele făcute și primite l'ar fi îndatorit a rămânea credincios lui Andrei, dar glasul sîngelui îl impinse, cu marea mirare și întristare a Ungurilor, în tabăra lui Mihai. Spun că el făcu cunoscut lui Mihai poziția armiei vrășmașe. Curînd după aceea, vom vedea cum Ungurii răsplătiră lui Zalasdi cu moarte cumplită pentru această faptă.

Cea dintâi isbire o făcu Baba-Novac cu re-

cea-i vitejic, în capul călăreților săi, asupra lui Ștefan Lazăr, pe care-l avea în față; dar cu toate silințele ce puse, el fu respins înapoi de voinicii pedestrași ai acestuia. Îndată Mihai îi trimise în ajutor o trupă voinică de călăreți armați cu lance. Erau călăreții Unguri și Secuii comandați de George Mako. Aceștia ajungând în mijlocul ostașilor lui Baba-Novac, uinși de neisbânda lor, îi îmbărbătează din nou și împreună împingând înainte caii lor, cad peste oștile lui Lazăr și ale lui Andrei; apoi despărțindu-se în două trupuri, unul se lasă asupra pedestrașilor, care siliră pe Baba a da înapoi, îi măcelărește groaznic, călcând pe umii în picioarele cailor lor, lovind pe alții cu lăncile. Acolo pieri Ștefan Lazăr, ce comanda această aripă. El se jertfi de bună voc morței asvârlindu-se în mijlocul măcelului soldaților săi și strigând: „Voiu să mor ca să nu mai slujesc unui popă nemulțumitor care mi-a răpit cinstea și vredniciile mele“. Celalt trup căzu peste oastea lui Moise ce-i era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al bătăii și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămără greu. „Un-„gurul, zice Bethlen, era în luptă cu ungurul; „unul se bătea spre a apăra patria, celalt spre „a o robi“. În sfârșit după ce se luptară cât-va cu puteri deopotrivă, trimițând Mihai încă un ajutor la ai săi, Moise Secuiul fu împins înapoi de Mako și pierdu multă lume în retragerea sa. Un steag învestit cu semnele Bathoreștilor fu răpit dela oastea sa; stegarii Toma numit Grecul, Ștefan Szeplaki și Tudor Colbaz fură omorâți.

Petre Huszar din aripa stângă, văzând oastea lui Moise c'a dat înapoi și că bătălia este mai pierdută, grăbi a alerga într'ajutorul lui

Moise cu voinica trupă de lănceri ce comanda și, dând asupra sârbilor și Ungurilor lui Mihai, osteniți de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Văzând aceasta, Mihai cu rămășița călărimei sale ungurești și românești, cu cea mai mare parte din rezerva sa, alergă însuși asupra lui Petru Huszar, dă ajutor ungurilor și sârbilor săi și după multă vărsare de sânge respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atâta voinicie. Mihai însuși alerga ca un leu prin mijlocul vrășmașilor, ținând în mână sabia sa groaznică și amenințătoare, cu care doboră în dreapta și în stânga pe câți întâmpina. El nu se mulțumi însă a înima pe ai săi prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îi îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a folosi de acest minut princiios ca să spargă de tot armia dușmană.

Ungurii acum pierduseră bătaia; armia lor în risipă fugea în toate părțile; rezerva numai singură mai ținea. Această trupă numeroasă, și curagioasă, care încă nu dedese în bătae stătu în ajutor la celelalte oști, le opri din fuga lor și le sili a se întoarce spre armia împotivnică. Andrei Barcsai, Moise Secuiul, Ștefan Tahi, Petre Huszar și ceilalți capi, temându-se ca isbânda lui Mihai să nu se prelungească și spre a pune stavilă furioaselor sale izbiri, se îndemna și se îmbărbătează unii pe alții, își pun în orânduială batalioanele ale căror rânduri erau stricate și, cu energia desperării, cu o numeroasă călărime de lănceri și cu toată pedestrima guardiei, furios se aruncă asupra lui Mihai, mândru și sigur acum de isbânda sa. Lupta reîncepe atunci cu mare

învierşunare din amândouă părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. Românii și Ungurii se sfâșie unii pe alții ca niște tigri flămânzi, știind bine că prețul biruinței e frumoasa și mănoasa țară a Ardealului. Unii se luptă ca s'o țină; ceilalți ca să ea înapoi moștenirea părintească. Biruința multă vreme stătu nehotărîtă, până când silințele disperate ale Ungurilor și îm-împerspătarea oștilor lor, sparseră oastea ostentită a lui Mihai și o siliră a da dos. Cea mai spăimântătoare neorânduială întră atunci în rândurile acelor ostași, cari cât-va timp înainte erau biruitori. Fuga lor fu atât de repede încât cu mare greu Mihai isbuti a-i opri Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare și de praf, el alerga într'o parte și într'alta, întrebuintând când îndemnările, când amenințările, când însăși loviturile spre a întoarce pe ostașii săi la bătae. El isbuti mai întâi prin autoritatea persoanei sale a opri steagurile; apoi pe lângă dânsese se nevoi a opri pe fugari strigându-le: „Ce „va să zică această mișelie? Ce va să zică „această spăimântare neobicinuită, care vă face „să lăsați a vă scăpa din mâini o biruință căș- „tigată? Voi vă trageți dintr'o luptă cu noroc „începută; voi dați pas unui dușman îngrozit „și în risipă a-și aduna puterile. Unde sunteți „voi, vitejii mei soldați, cari odinioară ați pus- „tiit Bulgaria, care ați sdrobit armile lui Ca- „raiman și ale lui Ahmet, care ați îmbogățit „țara Românească cu jafurile barbarilor? Pen- „tru ce puterile voastre sunt acum topite, mâ- „nile voastre slăbite și inimile voastre fără băr- „băție? Și,—aceea ce este rușinos de spus ne- „vrednic de făcut,—pentru ce mânilor voastre „armate chiamă ajutorul lor picioarele voastre „nearmate? Ast-fel oare o să biruiți și să luați

„Ardealul? astfel o să umpleți casele voastre de „dobândă? Pentru ce dar nu vă opriți? Nu „vreți oare mai bine a dobândi astăzi gloria „decât o vecinică necinste?“ Prin asemenea cuvinte-i apostrofa Mihai, dar spaima era mai puternică decât rușinea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănilile și loviturile. În dosul taberii Românilor era un deal nălțișor înconjurat cu șanțuri lângă satul Heltau. D’abia în acel loc, numit tufișul Cisdădiei, Mihai isbuti a opri fuga ostașilor, a-i întocmi în orânduială și a-i întoarce cu fața către dușman.

*

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruință și ar fi putut isbuti a sparge cu totul și a răzleți oastea noastră spăimântată și pusă pe goană și a împiedeca pe Mihai-Vodă a o întocmi din nou, dacă acei ce comandau rezerva ar fi dus-o în ajutorul lui Barcsai și a lui Moise, cari isbutiseră a înfrânge armia română; dar Corniș și Pancratie Sennyei ținură în nemișcare rezerva ce era sub comanda lor. În vremea aceea Mihai își clăti oștile din nou asupra dușmanului. El porni înainte două cete de polonezi ce nu dăduseră încă în acea zi, ucigând și răsturnând totul înaintea lor. Moise și Barcsai sprijiniră cât-va această furtunoasă isbire; dar, văzând că nimeni nu le vine într’ajutor, că flancul lor descoperit e amenințat de Mihai, se trag cu grabă spre rezervă. Atunci o ceată de poloni ce slujiau în armia lui Andrei, văzând fuga Ungurilor și crezând că bătaia e pierdută de dânșii, trec lângă compatrioții lor în armia noastră. În vreme ce se petreceau acestea Gaspar Corniș, generalul șef al dușmanului, voind să facă o recunoaștere

spre dreapta ca să vădă ce e de făcut în starea de atunci a luptei, fu fără veste ocolit de escadroanele moldovene ce slujeau în armia noastră; îl prinseră și-l aduseră înaintea lui Mihai, care, cunoscându-l de mult din soliile lui și respectând virtutea și vrednicia ce împodobeau pe acest lăudat rășboinic, îl trată bine și-l puse în loc sigur ca să nu i se întâmple nimic. „Au fost unii, zice Bethlen, vrășmași ai cinstei și ai reputației lui, cari au zis că Corniș de bună voe și într'adins s'a lăsat a fi prins și dus la Mihai, fiind de partida împăratului“. Analistii străini stau însă la îndoială despre acestea. Prinsoarea fără veste a generalului-șef, dezertarea Polonilor, spargerea oștilor lui Moise și ale lui Barcsai, încremeniră de spaimă pe Andrei și pe ostașii săi, încât ei nu mai îndrăsniră a ține luptă cu Mihai, în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe ai săi, se aruncă puternic înainte, taie, turbură și pune în neorânduială toate cetele ungurești.

Era acum trei ceasuri după amiazi. Andrei, care dela șapte ceasuri dimineața stătuse în acel loc, văzând acuma după o bătălie de cinci ceasuri armia sa în risipă, fără speranță de a mai îndrepta bătaia, gândi la sine spre a se mântui prin fugă, de pe povața unora și, înainte de scăpătatul soarelui, el își părăsi postul și armata luând fuga, însoțit fiind de o sută de călăreți, între cari erau frate-său Ion Iffiu, Ion Gerendi, George Palatici, Ion Beldi cu fiii săi Pavel și Clement, Toma Czomortany, Nicolae Mico și mulți alții. Oastea lui Andrei, părăsită astfel de prințul său și lipsită de generalul său rob, căută a mai ține până la sosirea nopții, ce nu era departe ca să se poată trage în siguranță. Obosirea armiei noastre o ajută întru aceasta. Noaptea acum

sosise și bătaia tot mai ținea. Pancratie Sen-nyei, Moise Secuiul, Ștefan Toldi, Petre Huszar mai sprijiniră încă mai multe izbiri ale lui Grigore Mako, când pe la opt ceasuri Mihai înțelegând de fuga lui Andrei și pricepând că bătaia nu mai este nehotărâtă și că rămâne numai a o sfârși, împinge înaintea câte-va cete din oastea sa, zicându-le: „Feții mei, mai o-„pintiți încă odată; biruința e a voastră; vi-„tejia voastră mi-o cheazășuește“. Năvala a-cestor cete sparge cu totul rămășița oștilor lui Andrei și le pune pe fugă. „Ei se trag în „tăcere, zice Bethlen, cu pași grabnici și fără „rânduială, părăsind Românilor tabăra, biru-„ința și patria“. Ai noștri se aruncară îndată în tabăra ungurească, unde găsiră și prădară mult aur, argint, haine, cai, corturi, multe steaguri și patru-zeci și cinci tunuri. Ostașii noștri petrecură noaptea aceea prădând tabăra ungurească și sărbătorind biruința lor prin mesc cântece și chiote de veselie. Armia lui Andrei lăsase pe câmpul bătăliei 2027 morți și aproape 1000 răniți și prinși. Intre acești din urmă, afară de generalul Corniș, căzuse și George Ravazdi, pe care Secuii, urându-l de moarte pentru ȋrănia cu care pedepsise revolta lor, îl omorără a doua zi după bătălie. Asemenea păți de către Români și secuiul Wolfgang Corniș. Toți ceilalți prinși, cu mărinimie de Mihai fură liberați. Pierderea noastră a trebuit încă să fie însemnată deși mai mică decât a Ungurilor. Dintre ai noștri încă rămaseră morți mai mulți ostași de rând, în vreme ce din Unguri picară mulți nobili, între cari, Ion Sassaovi, Mihai Culpenius, ce purta steagul guardiei, Ion Berende, Daniil Rako și alții.

„Multe muieri unguroaice, zice Stavrinos, ră-

„maseră văduve în ziua aceea; turburatu-s'a
„soarele și ziua s'a întunecat; praful în aer
„se înălța și pământul tot s'a roșit de sânge
„vărsat... Să fi văzut acolo trupuri moarte și
„tineri viteji cum zăceau în țărână goi fără
„suflare“. Leșurile ce stau moarte în câmpie
fură adunate de locuitorii Sibiului și îngro-
pate toate laolaltă. Astfel acei ce puțin îna-
inte erau dușmanii învierșunați, mijlocind na-
tura, se lăsară a fi împreunați într'acelaș mor-
mânt. Fiindcă groapa făcută nu putea cuprinde
atâția morți, grămădiră trupurile unul peste
altul, puind între fiecare din ele o mână de
iarbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce
se întindea la un mil de oraș, și „care va fi,
„zice dureros Bethlen, pentru veacurile viitoare
„un monument vecinic de peirea Ardealului“.

Astfel fu bătălia dela Sibiu, una din cele
mai vestite în analele gloriei române. Ea fu
mult mai mare prin rezultatele ei, căci ne făcu
îndată stăpâni ai Ardealului.

Ardealul al Românilor. — Trimișii din Alba-Iulia la Mihal. — Intrarea triumfală în Alba-Iulia.

A doua zi Vineri 29 Octombrie la răsăritul
soarelui, Mihal porni, în deosebite direcții, nu-
meroase cete spre a lua în goană pe dușman.
El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca
nu cum-va dușmanul să umble a se aduna un-
de-va și a întinde vre-o cursă. Spre a ispiti
bine starea lucrurilor, el trimise spioni în toate
părțile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le
d'a-i raporta îndată. Intr'adevăr eșise vorbă
că spre Alba și Cluș prințul Andrei făcea
pregătiri de război și că ridicase un mare

număr de soldați. Mihai însă cunoscuse îndată că nicăiri nu se afla oști ca să îndrăznească a sta sau de față sau pe ascuns împotriva lui biruitor, și hotărî a-și duce armia drept la Alba-Iulia spre a stăpâni această capitală a Ardealului și, împreună cu dânsa, țara toată.

Intr'aceeași vreme făcu de obște cunoscut prin' proclamații și prin crainici: că în ori-ce parte se va arăta Andrei Bathori să-l prinză și să i-l aducă la Alba, viu sau mort, făgăduind o bună răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarând că va pedepsi strașnic pe aceia ce-i vor da locaș sau îl vor scăpa. El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1200 oameni din oaste de împănare toate drumurile căutând pe Andrei. La Alba-Iulia Ștefan Bathori și Ladislau Gyulasi, pe cari Andrei îi însărcinase cu administrația țării, cum aflară de băătăia nefericită pentru dânșii dela Sibiu luară ce aveau mai scump și cu o mică suită, fugiră Gyulasi la Ceh, iar Ștefan Bathori mai întâi la Cluș, apoi la cetatea Husta pe hotarul Poloniei. Acolo așteptă cât-va, dar pierzând sperarea d'a căpăta ajutoare dela Poloni, el se duse la Șimlău, loc de unde se trage casa Bathoreștilor.

Cum se văzură liberi prin fuga lui Ștefan Bathori, Albenii se grăbiră a porni dinaintea lui Mihai trei deputați oameni înțelepți și elocuenți, anume Martin Turi, Ștefan ce-i zicea Sartorius, și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Mihai tăbărât nu departe de Sibiu și, înfățișându-i niște cupe de aur și alte daruri scumpe, îl rugară ca să fie mai mult cu îndurare de cât cu asprime, să nu pustiască un oraș biruit care se predă fără împotrivire și să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască căci ei stau gata, pentru protecția ce le va

da, a se jertfi, ei și tot ce au pentru dânsul. La acestea răspunse Mihai „că el n'a între-
„prins acest război spre a strica acea țară și
„că iubește mult mai bine a o vedea semănată
„și plină de avuturi și bucate decât de a o
„pustii și a o ruina cu cruzime; că el a vrut
„numai să aducă pe locuitori la credința către
„împăratul, ce ei îi juraseră și apoi și-au căl-
„cat jurământul, nesocotind legile dumneze-
„ești și omenești; că gândul lui, coprinzând
„țara, n'a fost altul fără numai d'a înfrânge,
„pe rebeli, a da pacea și liniștea popoarelor;
„pentru aceea el nu va face nici o sminteală
„nici locuitorilor Albei, nici tuturor celor ce
„vor recunoaște autoritatea sa, ba încă el îi
„va însoți cu toată bunătatea sa, câtă vreme
„îi vor fi credincioși.

*

Intr'aceea Mihai-Vodă, ridicându-și tabăra de la Sibiu, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia Prin toate orașele pe unde trecu prin cale locuitorii alergau înainte-i cu daruri, trăgând puști în semn de veselie și primindu-l cu mare dragoste și entusiasm. Apropiindu-se de Alba locuitorii orașului și ai județului îl întâmpinară cale de o leghe înainte cu multă cinste și daruri. În capul lor era episcopul catolic, Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul său. El felicită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urându-i tot felul de fericiri, o domnie vecinică asupra țării Ardealului ce el dobândise cu sabia, o viață îndelungată și izbânzi multe care să se adaoage unele peste altele. În aceiași zi, luni 1 Noembrie (s. n.) Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea avea d'a face

întipărire asupra popoarelor printr'o strălucită priveliște adăogindu-se la vesela îmbătare a unei izbânzi de atâta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triumfală o podoabă neuzită în părțile noastre. Intrarea s'a făcut prin poarta Sfântului George. Dela această poartă până la palatul domnesc sta înșirați ostașii de ambele părțile căiei, în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădisise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său, corporațiile orașului, apoi o bandă de muzică, care se compunea de opt trâmbițe ce cu multă armonie modulau sunetele lor, de atâtea tobe de oțel de pe obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și fluier. În urma acestei orchestre venea Mihai călare pe un mare cal alb. Opt copii de casă, investiți cu mare eleganță, înconjurau calul domnului.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de laturi țesuți vulturi de aur; o tunică albă de aceeași materie; lungi ciorapi de mătase albi cusuți cu pietre scumpe și cisme de saftian galben, de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine.

O ceată de zece lăutari urma îndată după domn, cântând cântece naționale. Opt seizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șele prețioase, lucrate în aur și argint și împodobiți la cap cu pene mari. Apoi venea o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări, și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se purtau steagurile lui Andrei Bathori, luate în bătălia dela Sibiu. Ele erau desfăcute și plecate spre pământ în semn că Ardealul este supus.

Astfel în mijlocul concertului trâmbițelor,

tobelor și altor instrumente, în sunetul clopotelor și în vuetul tunurilor, cu care se uneau strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului și trase la palatul domnesc. În cale, pân'a nu ajunge la acest palat, Mihai spun că se îndreptă către un nobil ungur Ștefan Bodoni, ce căzuse prins în bătălia dela Sibiu și-l întreabă unde ar fi mai bine să tragă. „Fără îndoială, zise Bodoni, în palatul prințului Andrei“. La care vorbe Mihai răspunse: „Ce nu sunt eu încă biruitor?“ mirându-se că încă se da numele lui Andrei unui palat, care acum era cu drept cuvânt al său. Toată ostășimea se împărți în liniște și cu orânduială prin ospătării și case publice, fără a face nici o pagubă sau vătămare locuitorilor. Nimeni n'ar fi îndrăsnit a face vre-un rău, știind pe strașnicul domn acolo.

Exemplul Albanilor fu urmat de locuitorii tuturilor orașelor țării cari se grăbiră a trimite deputații la Mihai spre a-i aduce închinăciunile și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui. Cetatea Clușului la cea dintâi somație ce i se făcu, se închină în 4 Noembrie și primi în garnizoană 1000 soldați sub comanda banului Mihalcea. Mihai porni 3000 soldați spre a aduce la supunere toată țara de jos, și într'aceeași vreme scoase un decret deosebit, prin care făgăduia mila și ertarea sa la toți deopotrivă, de orice treaptă ar fi, cari vor depune armele și vor asculta de dânsul și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate părțile prin obicinuiții curieri. Astfel toată țara Ardealului până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Mihai, deosebit numai de cetățile Husta și Uiuara. Mihai începu a purta titlul următor: „Mihai voevodul Țării Românești, al sântitei maiestăți cesarocrăiești con-

„siliar și locuitor asupra Ardealului și de „oastei Maiestăței sale dincoace de Ardeal și „de părțile lui supuse căpitan“.

Știrea biruinței lui asupra cardinalului fiind îndată dusă prin scrisori la împăratul Rudolf, acesta se bucură foarte mult și o vesti întregii împărății, dând lui Mihai cele mai mărețe laude. Toată lumea era acum plină de numele lui Mihai-Vodă și minunată de repezile lui izbâzi. Prin vitejia lui, pustiirile Turcilor și Tătarilor fusese stăvilite și creștinii trăiau liniștiți sub apărarea sabiei sale pururea învingătoare. Acum tot el, pedepsind pe rebeli și împacând turburările popoarelor, da în mâinile cesarului *cheile Daciilor*. Nimic nu mai lipsea gloriei lui și, de pe spusa istoricului Pisseliu, lui i se aplica, în mintea națiilor creștine, vechea cântare de biruință a bisericii, în care se proslăvește, ca biruitor al tuturor celor răi sfântul patron al vitejilor și mai cu osebire al lui Mihai, cerescul voevod și Archangel Mihail.

Fuga lui Andreiu Bathori. — Săcuil pe urma sa. — Uciderea prințului.

Oare ce se va fi făcut nenorocitul Andrei Bathori ? Din ziua în care, cu desperarea în inimă, fugi din câmpul bătălii de la Sibiu i s'a perdut urma. Nimeni nu putea spune unde se află. Rămas'a încă în țară, oprit de vr'o sperare, sau că, perzând tronul, își părăsi și patria, silind numai a-și mântui vieța ? Isbutit'a încă într'această ? Inceput'a în țară străină descoloratul și tristul trai al pribegiei, acea crudă suferință, care usucă pe om fără de a-l omorî ? Ast-fel se întrebau toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai ! In vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompă măreață în capitala sa, sărmanul Andrei în colțul împotrivor al țării, plătia printr'o moarte crudă nenorocirea de a fi domnit.

El se trăsese, cum am văzut, din câmpul bătălii însoțit de o sută înși călări, trecu pe lângă Sibiu și luă direcția Sighișoarei, voind să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vre-o ocașie priincioasă pentru a-și redobândi tronul perdut. El ajunsese într'o fugă până la Olțămir. Acolo calul său căzu în noroi și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dânsul, ca să scape cât mai iute în cetatea Odorhei din Săcuime, unde soții săi îl povățuiră a merge. Aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova. El dete aci porunci spre a ține

În datoria supunerii pe Săcui, de nu s'au revoltat încă, făgăduindu-le uitarea revoltei lor și că le va da vechea libertate ; dar toate erau zadarnice. Poporul săcui îl ura de moarte ; nobilii săcui numai, cari fuseseră la bătaie și aceia pe cari îi găsi pe la casele lor, primiră bucuros a-l însoți și a ocroti la fuga sa. Ei se temeau de Mihaiu a rămânea în țară, ear mai cu seamă de ura Inverșunată ce aveau asupra-le compatrioții lor ruinați prin libertatea ce Mihaiu-Vodă dedese țăranilor săcui, ei doreau cel puțin să-și poată scăpa vieața, fugind în țară străină. Pregătirile ce nobilimea trebuia să facă pentru fuga lui, siliră pe Prințul Andrei a aștepta pe loc trei zile, și această zăbavă fu peirea capului său. Văzând el această întârziere și temându-se ca mulțimea soților săi să nu vedească mai mult dușmanului fuga sa, el hotărî a se despărți de dâșșii. Lăsă în cetățuia Odorheiu pe George Palatici ; apoi, alegând un număr oarecare din nobili spre a-l însoți, dete drumul celor-l'alți, mulțămindu-le de credința ce i-au arătat și povățuindu-i să meargă să se închine biruitorului Mihaiu, dela care crede că vor primi iertare, și să aștepte în liniște vremea care Dumnezeu, ce ține în mâna sa ursitele împăraților, o va însemna pentru mântuirea Ardealului de sub puterea acestor biruitori streini. De acolo Andreiu, lăsându-și bogatele sale veștiminte de purpură, spre a pune haine țărănești, se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile și făcând ocoluri spre a-și ascunde și mai bine fuga. După câțeva cale ajunse într'o vale unde găsi un isvor cu apă dulce și îmbelșugată ; vederea locului plăcându-i cu deosebire, el se opri acolo, apoi deschizând sacul unuia din soldații săi, luă puțin vin și pâne spre a-și potoli oarecum foamea și setea și a stâmpăra amarul inimei sale. Făcând

acest mic ospăţ, el se adresează către cei ce-l înconjurau şi le zise : «Precum mântuitorul Christos, înainte d'a se da jertfă morţii, făcu cina cea din urmă cu ucenicii săi şi fu vândut de Iuda, unul dintr'înşii, care-i întinsese cursă, asemenea şi eu, căzut în nenorocire prin trădători, poate fac astăzi cea din urmă cină cu voi, pe care o consăntesc morţii mele.» Această presimţire a morţii ce-l aştepta şi pe care o şi întâmpină în ziua următoare, mişcă foarte inima sa, ca şi a tuturilor celor ce-l ascultau. Plecând din acest loc, ei ajunseră a doua zi în vederea munţilor celor mari ce ţin până la hotarele Moldovei în capătul ţinutului săcuiesc numit Csik şi sosiră la un loc pe care locuitorii îl numesc Sânt-Thomas, de pre o biserică ce-i este consăntită. Acolo, în a şasea zi după nenorocita bătălie, se opri Andreiu, gândind că în aceste locuri va fi mai în siguranţă de cursele Săcuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce înconjură Ardealul, sunt aspre, muntoase, păduroase.

*

Era între săcui un nobil din neamul lor anume Blasie Ordög, care, prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare săracă la o avuţie însemnată. El nu voise să meargă la bătăie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătăţii sale ; dar îndată ce auzi despre învingerea şi fuga lui Andreiu, el puse să tragă clopotele spre a aduna, de pe cum este ouiceiu la ţară, rudele sale, clăcaşii şi compatrioţii săi şi începu a-i aţâţa spre a se lua vrăjmăşeşte în goană pe Andreiu. El zicea cu o mare furie către un popor acum destul de infuriat «că ei trebuie să aresteze pe Andreiu, uneltitorul atâtor rele, ca să merite bunăvoinţa lui Mihaiu ; că numele Bathori, vecinic a hrăniţ nenorocirile publice şi private şi că

«este bine a-l stârpi din țară ; că trebue a ucide
«pe acest popă nevrednic în pace și în războiu,
«ca să nu mai rămână nimeni din această afu-
«risită familie, spre a chinui țara prin tirania sa». Nici că făcea trebuință de multe îndemnări, Să-
cuii fiind însuflați de o ură omorătoare asupra
numelui Bathoreștilor, căci mai întâiu Ștefan
Bathori și Sigismund Bathori, în anii trecuți, le
răpise nu numai orice libertate, ci încă îi pedep-
sise foarte aspru pentru revolta lor și apoi îi
supusese nobilimei ca niște robi vânduți. Ei cău-
tau toate mijloacele spre a scăpa de această
robire ; pentru aceea ei mutase asupra lui An-
drei toată ura ce hrănise către cei mai dinainte
Bathorești și-și făgăduiau prin moartea sa d'a-și
redobândi libertatea și a se mântui de o robire
ocărătoare. Pentru aceea ei voiră mai bine să
pearză pe prințul Andrei și nobilimea săcuie, de
cât să piară ei înșiși și să fie vecinic robi. Ei
alergară toți din toate părțile, bătrâni și juni,
cari cu arme, cari fără arme, unii împinși de furie
și de îndrăsneală, alții de sperarea jafului, închi-
puindu-și că Andrei cu nobili ce-l însoțeau tre-
buia să aibă multe avuții cu dânsii. Întru aceasta
sperarea lor nu era cu totul înșelată. Prințul
Andrei și suita sa aflaseră că sunt goniți de o
ceată de săcui, dar nu o credeau îndestul de
mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea
Andrei, nevoind a fi întârziată suita sa de ba-
gagiile cele multe, vrea să le părăsească ; din-
tr'altă parte strămtorile mocirloase nu-i îngăduia
a se prea grăbi.

Numeroasa ceată a săcuilor isbi pe fugari în
poalele muntelui Sân-Toma. Când se apropie prin-
țul Andrei cu soții săi de acest loc, cam pela
scăpătatul soarelui, dete peste niște strămtori cu
șanțuri și găsiră drumul acoperit cu copaci, iar
vreo sută de săcui stând în loc și așteptându-i.

Ei întăriseră așa de bine acea strâmtoare încât erau siguri că nimeni nu va putea răsbi printr'însa. La stânga aceluia loc era un munte foarte înalt, ale cărui povârnișuri erau acoperite cu păduri și cu mărăcini. Când suita lui Andrei apucă de intră în acele strâmtori căutând mai mult la fugă decât la bătaie, Săcuii o isbiră cu strigări mari, deodată în față și în dos. Fugarii se opresc atunci bărbătește și se întocmesc pentru bătaie. Săcuii, văzând micul număr al protivnicilor, năvălesc cu mai mare foc asupra-le, descarcă în ei puștile ce aveau, apoi încep a asvârli într'înși cu săgeți, sulii, barde și lănci; alții, ca dușmanul să nu-i poată lovi, fiind el călare și ei pe jos, răstoarnă caii târând plopi pe pământ, desrădăcinând alți copaci și silindu-se în tot chipul a face lupta de o potrivă. Nu cu mai puțină înfocare nobilimea își apără viața și pe prințul său și respinge cât poate isbirile țăranilor; mulți căzură din ambele părți, dar mult mai mulți din partea lui Andrei. Într'adevăr căzând fără de veste în cursă, încurcați de bagagiile lor, ei nu puteau a se sluji cu folos de caii lor și nu le venea lesne a-și întrebuința armele împotriva dușmanului. Deosebit de aceasta, ei erau foarte puțini și Săcuii mai mult de opt sute. Pentru aceia Andrei și nobilii, răsbiiți de mulțime, încep a se trage înapoi răslitiți; unii perzându-și caii, se aruncă de jos printre stejarii și crânguri și fug încotro pot. Țăranii săcuii mai ageri la picior și cunoscând locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strâmtoarele și asprile munților, caută, găsesc și ucid pe nobili ce nu cunoșteau căile și sângerează până în departe toate acele prăpăstii cu uciderile lor.

*

Prințul Andrei, rugat fiind de ai săi să fugă ca să scape până când ei mai țineau frunte duș-

manului se și trăsesese cu un mic număr, lăsând drumul mare și luând'o prin cotiturile muntelui. După ce au făcut ca vre-o două mii de pași, el fu silit din pricina prăpăstiilor și a greutăților drumului, să-și lase călăria, cu atât mai mult că calul său nu mai putea umbla fiind cu totul obosit. Deci el începu pe jos a urca pe munte, ajunsese cum putu în locuri anevoae de apropiat și își îndreptă fuga spre părți nelocuite. Lepădând tot ce ar fi putut întârzia fuga sa, cu patru soți, ce din întâmplare găsisese, el pătrunse până în adâncul munților. Prin acești munți Ștefan numit Negrul era foarte trebuincios prințului, căci cunoștea bine căile, dar fiindcă sângele ce-i curgea din rana ce el primise îi luă puterea și simțirile, Andrei și soții săi, temându-se ca dușmanii ce-i goneau să nu-l găsească și să-i răpească puțină viață ce-i mai rămăsese, îl culcară mai mort într'un loc umbrat și-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecându-se după aceea și întorcându-se la casa sa, el povesti această barbară măcelărie.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înaintă câtva doborât de sete, de căldură și de drum; în sfârșit, făcându-se din ce în ce mai noapte, el și singurul soț ce-i mai rămăsese, un nobil credincios anume Nicolae Mico, zăriră lucind în depărtare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se străluci de atunci prin crunta dramă ce se petrecu într'insul. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unui păstor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas și, murind de sete, ceru dela țăranul ce găsi într'acel bordei să-i dea de băut. Țăranul ne-având altceva, îi dete puțin zer. Prințul Andrei luă cupa și mai întâi o întinse lui Nicolae Mico ca să guste, zicând : «Să bem aceste amărăciuni cu care viclenii și trădătorii ne-au adăpat indestul». El înghiți

puțin, apoi trimise îndată pe țăran să-i caute puțină apă, dându-i un galben de aur unguresc, numai să vie mai curând. Eșind atunci din colibă, Andreiu se duse de se întinse pe iarbă sub un copaciu vecin, își rezimă capul de un trunchiu pe jumătate putred și însărcină pe Mico să stea la pază, în vreme ce el se va odihni puțin, ca să poată apoi a-și urma drumul, făgăduind că va sta și el la rândul seu de streajă până când Mico va odihni. Zăcând astfel pe pământul gol, Andreiu luă breviarul în mână, se puse a citi, la lumina lunei, ceasurile canonice și îndată ostenela biruindu-l, somnul pe nesimțite îl coprinse. În vremea aceasta lupta Secuilor urmând deosebitele cotituri și locuri grele, pe unde Mico și Andreiu fugiseră, sosesc cu o iuțime minunată și cad asupra țăranului strigând : «Ce procleți de «nobili ai primit în gazdă? De nu ni-i vei da «îndată te vom ucide, după ce te vom face mai «întâi a suferi mii de chinuri, calăule». Spăimântat foarte și neștiind ce voiau ei să facă, țăranul le spuse : «că doi inși intrase la dânsul, «șezuse puțin și apoi eșise ; că el nu știa de loc «cine erau ei și că gândește că sunt ascunși «p'acolo p'aproape». Mico auzind sgomotul acelor ce sosiau și întrebările ce făceau țăranului, se duse spăimântat de sculă pe prințul Andrei și-i vesti că dușmanii i-au călcat, rugându-l să caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s'ar fi temut a lumina fără-de-legea, se ascunsese sub negrii nori ; și în acel întunerec, Andrei, care nu cunoștea locurile n'avea chip de scăpare. El trimise pe Mico înaintea vrăjmașilor spre a căuta să-i îmblânzească prin vorbe și făgădueli. Dar gloata Secuilor furioasă, în loc d'a asculta rugăciunile lui Mico, întoarse către dânsul armele ei. După ce se ocroti un minut cu sabia sa, Mico, plin de răni, fu prins viu. Se povestește

că, doritor d'a scăpa mai curând de viață, și simțind pe gâtul-i tăișul ruginit al paloșului unui țăran, el îi întinse sabia sa, care era mai ascuțită, zicându-i : «Slujește-te cu aceasta, prietene, și «nu mă mai sfășia, rănindu-mă cu arma ta fără «tăiș». Și zicând aceste, el îi întinse gâtulejul, ca să nu se zică că un viteaz a avut ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoi. În vreme ce Mico era astfel prins și ucis, Blasie Ordög, de care am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, isbește pe Andrei. Impins mai mult de nevoie decât de vitejie, Andrei trase sabia cea lată ce purta la coastă și începu a se apăra cu o mână slabă, silind să nu moară fără răzbunare. El isbutise a răni pe unii din vrăjmași, când Blasie, mai îndemânatic în luptă, îi dete o lovitură de secure în frunte, făcându-i o rană mare d'asupra ochiului stâng, de unde începu sângele a curge părău de-i acoperea vederea. În această stare nenorocitul Andrei încercă să fugă, dar urmat de aproape de ucigași, el prinii cu o asemenea armă o altă rană, în partea din dos a capului, d'asupra grumazului și, perzând simțirile, căzu la pământ, bătându-se în sângele său. N'apucase încă să-și dea sufletul când ucigașii, urându-li-se de vremea ce perdeau să-i smulgă un inel frumos de diamant ce purta în degetul cel mic, îi tăiară degetul ca să poată lua inelul ; apoi, apropiindu-se de dânsul Blasie Ordög, îi tăie capul, pe care, punându-l într'o sulită, îl luă cu dânsul, iar trupul îl lăsară în acel loc despuiat de orice veșmânt și în prada fiarelor sălbatice. Această tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (St. Dominic). Astăzi încă într'acele părți, țărani iși arată locul unde fu omorât sârmanul Andrei și credinciosul său Mico.

Semne rele cari prevestesc tragedia. — Mihai află despre asasinarea lui Bathori. — «Săracul popă!». — În mormântarea cardinalului. — Pedepsirea asasinului.

Astfel fu sfârșitul lui Andrei Bathori, prinț, cardinal și episcop de Varmia în Prusia. El era în vrâstă de douăzeci și opt de ani numai, înalt la stat, barba și părul capului galbene, pe care de pe ritul religiei, el avea obiceiul a le purta rase. Era d'un caracter dulce și blând și mai bun pentru biserică decât pentru războiu. Din copilăria lui avusese plecare spre călugărie. Din nenorocire chiar calitățile lui private făcură dintr'ânsul un rău stăpânitor ; ambiția de a domni îl perdu ; el cumpără printr'o crudă moarte o domnie de opt luni asupra Ardealului și fu numai un jalnic exemplu al ticăloșiei ursitelor omenești. De pe arătarea unor analiști, nenorocirea în care pică Andrei și Ungurii din Ardeal fusese prevestită prin niște semne cerești. În luna lui Iunie se ridică deodată despre apus o furtună grozavă care înfricoșă pe toți și pricinui multă stricăciune într'o parte mare a Ardealului. De dimineață norii se rostogoleau unii d'asupra altora. Cerul întreg se întunecase ; tunetul urla neîncetat ; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce străluceau prin întuneric, o ploaie deasă și repede și mai ales o vijelie grozavă spăimântase pe toți. Parte din acoperișele caselor din Alba-lulia fură ridicate, nălțimile zidurilor doborâte precum și grajdurile din curtea prințului care erau foarte puternic zidite ; păstorii pe drumuri fură răsturnați sau târați cu iuteală încotro nu voiau ; mulți cai ce pășteau pe la câmp fură asvârliți în Mureș, unde se înneacă , o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcină. Această furtună ținu ceva mai puțin de un ceas și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor

ce sosiră cu câteva luni în urmă. Intr'aceeaş vreme globuri de foc se arătară în deosebite locuri răspândind groaza. O mulţime de lupi se pogorâră cete cete din munţii numiţi Meseş şi se răspândiră în şesurile Ardealului şi prin sate, asemenea şi multe alte fiare sălbatice. Cinci zile înaintea bătăliei dela Sibiu, toată noaptea se văzură flăcări pe cer, astfel în cât armata lui Andrei merse la drum luminată d'aceste minunate flăcări. Când Andrei tăbări la oraşul Mercurea din pământul săsesc, el văzu deodată trecând pe dinainte-i un arap negru purtând în mână o coasă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip aşa de neplăcut şi toţi magnaţii, după ce cercetară şi căutară, îi răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puţine zile până a nu se întâlni Andrei cu Mihai-Vodă, el visă că picase în nişte turme de ţapi furioşi şi că d'abia scăpase, când nişte porci îi sfâşiară mantela şi coiful. Încredinţat că acest vis este un semn de rău, el îl povestii îndată la Alba-Iulia lui Ştefan Bathori şi altora. În vreme ce Andrei se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia ca să meargă la tabăra dela Sas-Sebeş, unul din pintenii săi de aur se sfărâmă şi când eşia pe poartă îşi sfărâmă asemenea şi chiotoarea mantalei sale. În sfârşit spiritul de superstiţie şi de misticism al Ungurilor merse până a crede că şi schimbarea portului ce ei făcuseră de vreo câţiva ani, fusese un semn rău care arată că ei trebuie să sufere într'o zi jugul unei naţii străine.

*

După uciderea lui Andrei, Secuii se apucară a căuta prin păduri şi prin strâmtori pe nobilii cari umblau rătăcind prin întuneric şi, după ce-i uciseră mai pe toţi, se întoarseră la locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cât pusese mai multă

grabă spre a câștiga această pradă, cu atâta dură din vreme spre a o împărți, certându-se și înjurându-se între dâșii în cât p'aci erau să se înhațe la bătaie cu armele. Fură omorâți atunci, parte cu Andrei, parte în fuga lor, Ion Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, frații Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany comis al lui Andrei, căruia îi scăpă viața în luptă, omorând un secui ce-l amenința cu moartea, Emeric Lazar, Francisc numit cel Mare, Mihai Caraczoni, meșter căpitan de artilerie, și mulți alții vestiți prin meritul și avuțiile lor. «Secuii îi ucideau «fără milă, «încredințați că nimic nu putea fi mai folositor «republicei săcuiești decât moartea tuturilor acestor «oameni cari îi ținuse într'o robie aspră, ca pe «niște robi cumpărați cu bani. Ei credeau că nu- «mai acest mijloc au spre a-și redobândi starea «lor cea dintâi și a-și asigura libertatea pe care «o doreau cu înfocare». Numai un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în răsboaie, scăpă în Moldova. Acesta este același care, după cum s'a văzut înapoi, fusese trimis sol de Andrei la Mihai Vodă și carele, cu toate că credința lui era bănuită lui Andrei, îl însoți în fuga sa, dovadă puternică despre ușurința ce pun uneori oamenii în bănuelile lor !

Fu atunci o dispută între Săcui, din cari unii voiau să păstreze în viață vre-o câțiva din nobilii prinși, iar alții cereau ca să se omoare îndată «acești oameni nesuferiți și vrednici de ură» ; se învoiră apoi a amâna pentru câtăva vreme moartea unora dintrânșii. Aceștia erau Ioan Iffiu, fratele lui Andrei, Stefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb și Wolfgang Lazar. Săcuii le legară mâinile la spate și tot înjurându-i mereu îi porniră ca să-i ducă spre Alba Iulia la Mihaiu-Vodă. Înaintea lor, Blasie Ordög, ducea, înfipt într'o sulită, sângeratul cap

al lui Andreu Bathori învălit într'o pânză. Până a nu ajunge însă la Alba-Iulia, Săcuii în cale uciseră pe prinșii lor; trupurile lor le aruncară într'un șanț lângă Alba, iar capetele sângerate și vinete le asvârliră neîngropate în oraș. Blasie Ordög păstră numai pe Ion Iffiu, pe un fiu al lui Nicolae Miko, anume Mihaiu în vârstă de 12 ani, și capul lui Andreiu, pe care-l înfățișă lui Mihaiu-Vodă, în 11 ale lui Noembrie. Puseră capul pe o masă și Mihai câtă puțin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca ce era înecându-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plânge?— «Pentru că, răspunse această miloasă și simțitoare «femeie, aceea ce i s'a întâmplat lui se poate întâmpla și ție sau acestuia», arătând pe fiul ei Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrămile de odată îmbrobo-diră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: «O săracul popă! săracul popă!» Astfel plânse marele Cesar când văzu dinainte-i capul dușmanului său Pompeiu.

După aceasta Mihaiu trimise acest cap, pus sub un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret de pe dânsul, pe care-l trimise împăratului. Mihaiu trimise pe Ion Iffiu în închisoare la cetatea Deva și, de pe povața ce-i dăde logofătul Teodosie, porni oameni să caute trupul lui Andreiu pe care-l găsiră gol, dar nevătămat de păsări și dobitoace, nelipsind de la dânsul decât degetul cel mic care fusese tăiat de ucigași, după cum am spus. Trupul mortului fu pus într'un car și, ca să nu fie într'o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș, îl acoperiră cu foi de copaci verzi. Astfel îl aduseră în Alba-Iulia nouă zile după moartea sa. Îndată, cu mare îngrijire din porunca lui Mihaiu,

fu trupul investit cu haine mărețe, întins pe o peatră de marmură și acoperită cu o manta de purpură. Apoi îl duseră în templul cel mic ca să stea până la ziua înmormântării. Câteva zile după aceea, adunându-se acolo și deputații țării convocați pentru deschiderea dietei, Mihaiu trimise de aduse și trupul lui Baltazar Bathori pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nici o cinste în cetățuia de la Gherla și apoi se făcu înmormântarea lui Andreiu cu o pompă de tot crăiască. Sicriul era purtat de juni nobili și înconjurat de toți boerii români. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după sicriu. Apoi venia Mihaiu însuși cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor. Înainte și înapoi pășiau cu toată cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoi preoții, cântăreții și faclele nu mai aveau număr. Astfel duseră trupul lui Andreiu în biserica cea mare și-l puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-său Baltazar. Acolo trupurile ambilor frați fură împreunate. În același templu zăceau de mai multă vreme îngropați doi alți călugări, bărbați mari și puternici, cari periră cu aceeași moarte ca Andreiu, Cardinalul George Martinițiu, ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rudolf II, și episcopul Oradiei, ucis de Griti. Blasie Ordög, ucigașul lui Andreiu, în loc de răsplata ce aștepta de la Mihaiu, fu osândit a i se tăia capul pentru fără-de-legea ce făcuse. Toată prada ce Săcuii luaseră de la Andrei și de la soții lui, în aur și argint, din porunca lui Mihaiu, fu vărsată în visteria țării.

*

Mila, îndurarea și generositatea ce arată Mihaiu-Vodă către cainicul său dușman, mări favoarea popoarelor pentru dânsul, îi atrase inimile

nobilimei Ardealului și lauda tuturor națiilor străine. Nobilii transilvani simțiră mai ales atunci că, urțiți fiind de moarte de către popor, singura lor scăpare e acum Mihaiu. Ei gândiră că, de au pierdut cârmuirea țării și au căzut sub un stăpânitor de alt sânge, încai să caute a-și păstra starea și viața lor. Acestea într'adevăr erau atunci foarte amenințate. Au văzut înapoi ce fel urau și tratau Săcuii pe nobili. Ostașii mercenari unguri, poloni, sârbi, cazaci și alții răspândindu-se prin țeară, nefiind sub ochiul strașnic al domnului, necăjiau încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcându-i să simță toate relele războiului. Apoi chinuita nație a Românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiu, se ridică în picioare groaznică, înviersunată, amenințătoare. Cu cât fuseseră ei mai cumplit împilați de nobilii unguri, cu cât mai mult înecaseră în inima lor suferințele și ura ce aveau către dâșii, cu atât izbucnirea acestei ure fu puternică și pustiitoare. Românii Ardeleni cuvântau ast-fel și într'un chip simplu către Unguri : «Sunteți niște venetici, cari ați venit prin silă de «ne-ați călcat țara, ne-ați răpit pământurile, drepturile, viața ; ne-ați chinuit și ne-ați aruncat «în cea mai cumplită robie. Intre noi și între voi «n'a domnit dreptatea sau simțirile omeniei, ci «numai sila ; acum când ne-am deșteptat și ne «simțim puternici, vrem să intrăm și noi în drepturile și în pământurile noastre, ce ni le-ați răpit «odinioară ; vom lua dar pe seamă-ne moșiile și «casele voastre, iar pe voi vă vom ucide sau vă «vom goni, ca să curățim țara de voi». Aceste idei și simțeminte povățuiră toate revoluțiile făcute sau încercate de Români, de la năvălirea Ungurilor până astăzi. Ast-fel revoluțiile veacului de mijloc, aceea de la 1437, răscoala de la 1599, insurecția lui Horia de la 1784 și revoluția de la 1848 fură mai mult inspirate de setea răzbunării

decât de dragostea libertății, și pentru aceia Românii nu-și putură asigura libertatea ; căci libertatea triumfă fără a-și răsbuna ; altmintrelea ea nu mai este libertate ci numai răsbunare. Nici o dată și nici într'un loc libertatea nu s'a putut întemeia prin călcarea dreptății și prin cârmuirea groazei. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate.

Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucideau la aristocrați și pustiau bunurile lor și, fiind-că mai adesea nobilii apucau de fugeau, ei își vărsau furia mai mult asupra bieților burgeji unguri de prin orașe ; apoi, cum trecea furtuna, aristocrația era iarăși în păr și Românul iar cădea în ghiara ei. De asemenea mai mulți domni români din principate, dușmani ai aristocrației, printr'un guvern de teroare, credeau că fac ceva ucizând la boieri, în loc de a ucide boeria. Toată schimbarea era de persoane, dar spiritul de castă și instituția se păstra, ba încă se mai întărea prin interesul ce însuflau oamenilor, cei prizoniți și împilați. Revoluția de la 1848 din țara Românească singură pricepu că spre a asigura libertatea, trebuie a lăsa pe boieri să putrezească în pace și a ucide boeria prin proclamarea dreptului comun. Românii ardeleni n'au priceput aceasta nici la 1848 ; cu atât mai puțin ei o pricepură la 1599. Ei nu se gândeau că nu este nici drept, nici folositor, nici cu putință de a curăți țara Ardealului de toate populațiile străine, care fac mai a treia parte din totalul locuitorilor ei ; uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi positive și netăgăduite, că o naționalitate, ori-cât de mică va fi, trebuie respectată, căci sfânt e dreptul ce are ea de a trăi în pământul ce ocupă ; că acest drept natural e pe d'asupra ori-cărui drept istoric, de vreme ce pământul este al oamenilor, iar nu oa-

menii ai pământului. Problema de deslegat în Ardeal era și este, nu cum vor face fie-care din Români, Unguri, Sași și Săcui, ca să rămână numai ei singuri într'acea țară și să gonească pe cele-alalte popoare, ci proclamând dreptul comun sau egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armonisa împreună, alcătuiind un stat federativ. Fără îndoială că numărul Românilor în Ardeal le asigură în ori-ce cas o preponderanță naturală și dreaptă în trebile țării și va preface oare-cum Ardealul într'o țară românească.

Ast-fel Românii și Ungurii la 1848, luptându-se unii împotriva celor-l'alți, plecară de la aceleași principii greșite și căzură sub același jug.

Răscoala Românilor ardeleni. — Mihai se'nconjoară de nobili unguri. — Interesele Românilor sunt nesocotite. — Tribut pentru armată. — Prinderea și schingiuirea trădătorului Maro.

Așa și la 1599, Românii ardeleni ridicându-se nu se purtară ca un popor matur, însuflat de dragostea libertății prin care purtarea ei ar fi impus și lui Mihai și asurpitorilor lor și ar fi silit și pe unul și pe cei-l'alți a-i întregi în drepturile lor naturale și sociale, ci, setoși de răsbunare, se apucară să preumbe torțe și paloș prin palaturile nobililor. Mulți nobili periră atunci. Dar și mai mulți încă scăpară, uni afară din țară, alți sub protecția lui Mihai. Acesta nu putea să sufere asemenea neorândueli care se descărcau asupra-i. Bănuit încă până a nu intra în Ardeal, de Unguri că lucrează prin proți români a scula pe țărani împotriva nobilimei ungurești, el dorea să dovedească neadevărul acelor bănueli, de și după intrarea sa în Ardeal fusese îndemnat spre uciderea nobilimei ungurești, nu numai de către Românii ardeleni și

de către o seamă de boieri dar încă și de un număr însemnat din cei mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihai a-și asigura stăpânirea Ardealului prin nimicirea acestei aristocrații puternice, care tot d'auna era să-i stea în potrivă ; dar inima sa, dorința d'a-și da un nume mare și bun în Europa, care-și ațintise ochii acum asupra-i îl depărtau de la o asemenea faptă, preferind a încerca cu binele să-și tragă inimile nobililor unguri. Din nenorocire el nu se mulțumi numai a-i tolera și protegea, ci se înconjură de dânsi, le încredință posturile cele mai însemnate în arme și administrație și împărți iarăși între dânsi averea confiscată de la cei uciși în bătaie sau care pribegiseră. Umilința ce arătau către dânsul acești aspri și trufași nobili și setea cu care vânau favoarea lui înșelă pe Mihai. El crezu că ei nu vor mai ridica nici o dată capul lor, după ce l-au plecat așa de jos. El socoti vă va găsi un reazim și o putere într'înși și că prin ei va trage înima întregii nații ungurești și va deschide un câmp mare la întinsele și ambițioasele sale proiecte. Aceasta îl orbi și-l făcu de împinse până la nesocotință generositatea sa către dânsii ; și cu cât ei stăruiau în învinovățirile și bănuelile lor, cu cât ei complotau și umblau mai rău să-l surpe, cu atâta el se arăta mai îndurător către dânsii, încât generositatea lui ajunsese a fi o slăbiciune care-l perdu. Aceasta făcu că el, după ce domoli setea de răsbunare a țărănilor români, nu le dete libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevăr că el nu putea lucra în Ardeal împotriva de ce făcuse în țara Românească. Nenorocitul *așezământ de rumânie*, ca un butuc îl ținea în lanț și-l târa spre perzare. El dedese libertatea Săcuilor, nevoit fiind și fiind-că aceștia numai de puțină vreme o perduseră și o

doreau cu înfocare. Dar Românii de mai multe veacuri își perduseră libertatea și fiind și mai numeroși, paguba ce ar fi simțit nobilii Unguri ar fi fost mult mai simțitoare. Apoi Săcuii era o populație foarte rășboinică, în vreme ce Românii sub împilare uitaseră până și întrebuintărea armelor, de la a căror mănuiere stăpânii lor îi oprișeră. Mihai însă, ca toți rășboinicii, credea mai mult în soldați decât în popor; spiritul lui era mai mult de cuceritor decât de naționalist. Nobilii în ochii lui erau reprezentanții poporului, nația armată, și pre arme voia el a se întemeia. Mihai socoti să urmeze în Ardeal, în privința Românilor, politica Corvinilor, adică a ușura oarecum sarcinile țăranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor și a înălța mai mulți dintr'înșii în treapta de nobili, ca astfel nația să fie reprezentată în dietele țării. Dar am văzut mai înapoi că această sistemă nu adusesese mari foloase românilor, căci nobilii lor, dobândind interese împotrivitoare gloatei poporului, se aliau cu cei-l'alți nobili unguri și se lepădau chiar și de naționalitatea lor. Datoria lui Mihaiei ar fi fost de a da Românilor iertarea de iobăgie și proprietate de pământ spre cheazășuirea acelei libertăți și de a înființa o reprezentare deosebită a lor în dieta celor-l'alte trei nații. Ast-fel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Nici odată ocașie mai bună pentru aceasta nu se înfățișase ca acum, îndată după bătălia dela Sibiu, când Ungurii îngroziți, amorțiți cu totul, se mulțumiau de li s'ar fi lăsat măcar viața. Mai târziu Mihaiei în zadar voi; anevoințele crescuse prea mult; ocașia trecuse. Și nu trebuie a crede că noi aci judecăm pe Mihai de pe ideile de democrație ale veacului nostru, iar nu de pe acelea ale veacului său căci urma ne va dovedi că aceste idei erau bine simțite atunci și însuși de Mihai.

De altfel de idei inspirat însă, Mihai-Vodă deschise la 20 Noembrie în Alba-Iulia adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituția țării și toate privilegiile, libertățile și dăniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Reprezentantii depuseră jurământul de credință și, spre răspuns la cererile domnului d'a i se da provizii și bani pentru ținerea oștilor, se orândui ca de fiecare casă sau poartă (cum se zice în Ardeal) să se dea câte opt măsuri de făină și opt măsuri de ovăz sau orz, și dela zece case câte o vită de tăiat, iar fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea trei oi. Asemenea se hotărî ca, de vreme ce s'a dat libertatea Secuilor, aceștia să aibă a da, de pe vechiul lor obicei, când se schimbă domnul sau când se însoară, din șease boi unul pe seama domnului. Această dare se numia de Secui *friptură de bou*. Incât pentru bani spre purtarea războiului, se hotărî ca să dea de fiecare casă, fără a fi nimeni scutit, nici domn nici boer, câte șease fiorini; trei fiorini să se dea până în 25 zile, socotindu-se din ziua publicării decretului, iar ceilalți trei cu 25 zile mai târziu. Toate celelalte articole, ce se încheiară atunci și fură cuprinse în actul general al dietii care se întări de Mihai-Vodă și se publică, privesc numai interesele nobililor; ele dau voie unora dintr'înșii a se întoarce în țară, asigură libertatea Secuilor, iar pe Români, fără nici o ușurare, îi lăasă în starea de iobagi ai nobililor. Astfel Mihai trădase misia sa în Ardeal și merita de a cădea.

*

În vremea aceasta se răspândi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în țara Românească pe la începutul lui Decembrie, și mulți se îngrijiră; dar această temere peri îndată, lămurindu-se cum că Turcii, ce intraseră în țară,

cu toate că bine armați, de pe obiceiul lor, erau însă puțini și veniseră numai ca să cumpere miere și unt, aceea ce făcând, eșiră din țară, fără a vătăma pe nimeni. Cu toate astea, Mihai, îngrijindu-se, porni armie de călăreți în țara Românească care să împedice asemenea venituri ale Turcilor și să apere țara. Scurt după aceea Mihai porni și pe fiul său Pătrașcu în țara Românească cu o seamă de oaste, spre a cârmui țara în locul lui, și-i dăde de curator pe Pancratie Sennyei, pe care însă după o lună îl rechemă înapoi, nu se știe din ce pricină. Mihai poruncise la o seamă de nobili din Ardeal ca să însoțească pe Pătrașcu în țara Românească. Dar începură a tremura toți, gândind că merg la peirea lor, de se vor duce în țara Românească, și rugară pe Mihai d'a amâna deocamdată pornirea lor, la care el se și învoi.

La sfârșitul dietii, Mihai puse de aduse la Alba-lulia vistieria prințului Sigismund ce el pusese în cetățuia Vecs, sub paza lui Ștefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri și între altele, niște pahare de argint așa de mari încât abia doi oameni puteau duce unul gol; pe lângă aceste mai erau podoabe de cai, platoșe, șeli ornate cu pietre scumpe și diamanturi, săbii, pumnale, paloșe, han-geruri, securi și alte asemenea lucruri; apoi mai multe veșminte scumpe prețuite 32 mii fiorini, din care unul împodobit cu diamanturi era prețuit 15 mii fiorini; pe urmă un mare număr de monete de aur numite *de Portugalia*, din care una făcea cât zece galbeni de aur. Când intră Mihai ca să vadă această avuție în casa unde era așezată, răpit de mirare strigă: «Ce de bani am «să fac d'aci ca să-mi plătesc ostașii și oamenii «mei». Prețul se ridică într'adevăr la mai multe sute de mii de fiorini. Mihai își așază apoi oștirea în deosebite comitate pentru iernat, împărțind-o

mai ales prin cetăți ; dar oarecare escesuri ce făcură ostașii și mai ales ungurii, sârbii și caza-cii, ridicară plângeri din partea locuitorilor, mai cu osebire din partea nobililor, cari alergau la Mihai văitându-se. La aceste plângeri, Mihai răspundea adesea cu bănătate, zicând : «că acestea «se fac fără știrea lui, făgăduind că va pedepsi «strașnic pe cei vinovați ; că de vreme ce, din «mila lui Dumnezeu, Ardealul este acum al lui, «el se va sili spre a face să domnească într'insul «pacea și liniștea și că va stărui ca nimeni să «nu încerce vre-o pagubă».

În vremea aceasta, cuprins de mânie asupra lui Ion Maro, puse să-l caute și să-l gonească prin toată țara, până-l vor prinde. Este știut că acest secretar al lui Mihaiu desvălise mai întâiu prințului Andreiu proiectul stăpânului său d'a năvăli în Ardeal. Mihaiu îi iertă cu generozitate această vină ; dar în ajunul bătăliei dela Sibiu, nemulțămitorul Maro trecuse din tabăra lui Mihaiu în aceea a lui Andreiu, sperând că acesta va izbândi. Mihaiu care iertase întâiu pe Maro, intră într'o mânie furioasă la această nouă a lui trădare. Maro, care aflase mânia domnului asupra-i, rătăci pe ascuns într'o parte și într'alta prin sate și orașe, pe la deosebiți nobili, căutând vreo ocașie spre a fugi în Ungaria. Astfel umblând, el se duse din întâmplare sau într'adins la Ștefau Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-i acorda un asil ca să scape de goana ce-i da Mihaiu. Tholdi îl primi și-i făgădui că va fi în siguranță în casa lui ; dar, temându-se de Mihaiu și dorind a dobândi favoarea sa, îi descoperi îndată că Maro este ascuns la dânsul. Târât la Alba-Iulia, Maro fu dus dinaintea lui Mihaiu, care după ce-l muștră pentru fără-de-legea lui, îl dete pe mâna călăilor meșteri a chinui pe vinovați. Aceștia îl legară strâns de picioare și de mâini

la un stâlp, care se afla într'una din suburbiile Albei ; apoi îi ciuntiră mai întâiu picioarele, pe urmă genuchii unul după altul și în sfârșit brațele până la coate. Trupul lui, sfâșiat și despuiat de toate veșmintele, rămase două zile în privirea tuturilor, acoperit de noroiu și de sânge.

Dar să întoarcem mai bine ochii de la această urâcioasă priveliște, tânguind barbaria acelor timpuri.

Mihaiu-Vodă trimise o deputație de două persoane, între care și Petru Armeanul, ca să meargă la Praga să vestească împăratului norocita biruință asupra lui Andrei și coprinderea Ardealului. Ajungând deputația la Viena și dând arhiducelui Mateiu această înveselitoare știre, el puse îndată să cânte în toate bisericile *Te-Deum laudamus* și, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri, deșertară mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Archiducele Mateiu dăruî căpeteniei deputaților un lanț de aur și la soții săi câte un pahar de argint suflat cu aur ; apoi deputația se porni înainte și se duse la Pilsen, unde găsi pre împăratul. Ea raportă împăratului despre isbânda dobândită. Această ambasadă fu vesel primită de Mărirea sa și, fiind bine dăruită, primi poruncă a se întoarce înapoi.

Împăratul scrisse îndată Papii, vestindu-i norocita coprindere a Ardealului, și (de oarece nu cunoștea încă moartea cardinalului) plângându-se foarte de purtarea lui, învinovățindu-l că el este în înțelegere cu Turcii și rugând pe Sântia sa ca să-l afurisească și să-i iea înapoi pălăria de cardinal. Într'aceeași vreme sosi la Roma și scrisorile episcopului Malaspina, cari vesteau moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei făcu cunoscut că învingerea și moartea car-

dinalului adusesese mari neplăceri la toată curtea regelui Poloniei și că toți strigau împotriva lui Malaspina. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, Papa convocă la 12 Ianuarie 1600, o congregație de nouăsprezece cardinali ca să chibzuiască de trebue a se cere vre-o satisfacție și a huli omorârea cardinalului. Papa mai întâiu și apoi cei mai mulți din cardinali fură de părere «că nu «trebue de o cam dată a procede nici cu censure, nici a cere vreo satisfacție despre moartea cardinalului, cu atât mai puțin că el fusese «ucis în războiu, purtând arme și într'o haină și «meserie deosebită de aceea de cardinal ; că nu «se știe cine l'a ucis și dacă aceia știau sau nu «că ucid un cardinal, nici dacă sunt ei catolici «sau schismatici și afară de jurisdicția sântului «scaun ; că, înainte de a procede la afurisire, trebue a face formă de judecată pe care «în acea nehotărâre nu știu de unde s'o înceapă ; «că apoi cu aceasta, Papa ar supăra pe împăratul și pe prințul țării Românești, pentru mânia acestora asupra cardinalului, a cărui memorie ei se vor sili a o înnegri cât vor putea ; «că în acel cas ei «ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele procedări și censuri «și vor face a se compune cărți împotriva cardinalului, în care nici colegiul cardinalilor, nici «sântul Scaun nu vor fi cruțați ; că mai bine «este să aștepte sosirea nunciului Malaspina, «care acum lăsase Ardealul și se afla în cale «spre a se întoarce la Roma și dela care vor afla mai multe mai deslușite și vor ști ce este «de făcut».

Se vede că mai târziu Papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinalului osândit, de pre cum spune analistul Timon, pe toată nația secuie de un post strașnic de o sută de ani. Malaspina, întorcându-se la Roma, Papa îl făcu să simță că

flase purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în episcopatul său, unde muri de măhnire, ducând dorul pălăriei de cardinal.

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 Noembrie, generalul Basta, pe care archiducele Maximilian, depărtându-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-i la Casovia și în Ungaria de sus, însoțit de Mihai Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea mare, purtând cu dâșii și o mare sumă da bani ce împăratul trimesese la Casovia pentru plata armiei. Ei voiau să vină în Ardeal spre a da ajutor lui Mihai întru cuprinderea acestei țări, când aflară că Mihai a și isbutit a coprinde țara fără a mai aștepta ajutorul lor. Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardeal, cu pretenția de a cârmui țara în numele împăratului. David Ungnad, svetnic însemnat al împăratului, strălucit prin multe solii la Constantinopole și într'alte părți, apucă înaintea lui Basta și, însoțit de Petre Lasli, sosi în 12 Noembrie la Alba-Iulia spre a curteni pe Mihai-Vodă despre norocita sa biruință. Acesta le dete audiență a doua zi în 13, la opt ceasuri de dimineață, primindu-i foarte bine. După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un potret de pre cap, foarte asemănat. În 17 Noembrie, când Ungnad voi să plece, Mihai, care primise în dar dela dânsul un ban de aur mare pe care erau zece portrete ale împăratului, îi trimise și el printr'unul din cei mai mari ai săi ofițeri, o harșa frumoasă, rugându-l s'o primească cu bună-voință. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulțumire și apoi porni din Ardeal.

Mihai-Vodă, aflând de venirea lui Basta, tri-

mise îndată vr'o mie de oameni către cetatea Husta de pe Mureș, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria și Moldova duce în Ardeal. În această cetate era o garnizoană de 19 companii de trabanți, cărora se poruncise d'a se ține bine acolo până la cel din urmă om; dar ei, văzând cetatea ocolită și isbită, perdură curajul și se închină cu condiție că li se va cruța viața. Intrând valonii lui Mihai în cetate, puseră mâna pe averi neprețuite, căci acolo Bathori și mulți nobili își lăsase averile lor. Spun că aceste averi se urcau la zece milioane. Tot atunci Mihai cuprinse și Lipova și alte orașe din Banat.

Basta, intrând în Ardeal, prinse la Șimlău pe Ștefan Bathori, care fugise acolo dela cetatea Hustă. El îi făgădui că va dobândi ertare dela împăratul, dacă va mijloci predarea cetății Uiuara, cea mai puternică a Ardealului și unde erau atunci în garnizoană 2000 trabanți cu multe arme. Ștefan Bathori primi a-și cumpăra libertatea prin predarea Uiuarei. Mihai se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Astfel acum, prin predarea acestei din urmă cetăți, Ardealul întreg căzu sub stăpânirea lui Mihai. Atunci pentru întâiași dată se întâlni în față Mihai cu Basta, al cărui nume era menit a fi înscris cu sângele său în istoria vieții lui. Ei nu-și plăcură unul altuia. După ce-și arătară antipatia lor în public prin vorbe amare și împungătoare, ce unul zicea asupra altuia și mușcându-se prin satire, împrejurările îi aduse îndată a și-o arăta prin fapte.

Să ne oprim puțin asupra acestui geniu fatal al eroului român.

George Basta era de neamul lui arnăuț, dar născut într'un sat numit la Rocca, lângă Tașent, la anul 1547; tatăl-său Dimitrie, nobil din Albania, își părăsise țara împreună cu alte familii spre a scăpa de tirania otomană și trecuse în Puglia

sub umbrirea craiului Spaniei, care-i făcuse o pensie anuală și-i dedese comanda unei companii de lănceri toți arnăuți, cu care-l trimise la Milan. El luă de soție o damă din Alexandria și avu doi feciori, din care cel mai mare Nicolae, ajuns locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei, cel d'al doilea, George Basta, intră la patru-zeci de ani ca soldat în compania tatălui său, apoi după moartea lui, trecu ca stegar în compania fratelui său. El ajunsese în curând locotenent în aceeași companie, pe urmă căpitan de arcebusieri călări, căpitan de lănceri, svetic de război. El comanda un regiment de călărime de arnăuți, când ducele de Parma fu numit cărmuitor în țările de jos la 1597, și el se perfecționă în meseria armelor sub acest mare căpitan, care, recunoscând meritul lui Basta, îl făcu comisar general de călărime la anul 1580. El se deosebi în asedierile cetățile Anvers (1584) și Bonna (1588), însoți în Franța pe ducele de Parma în ajutorul Ligei la anii 1590 și 1592, asemenea făcu parte din expediția comitetului Carol de Mansfeld în Franța la 1593. După aceea merse de făcu câteva campanii în Ungaria, se întoarse iarăși în țările de jos la 1596 și, la 1597, fu cerut de împăratul dela Filip II, regele Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa și dobândindu-l, îl numi general de artilerie și guvernator al cetății Vienei și apoi în oastea arhiducelui Maximilian, fratele împăratului. El era mare și plin la trup, gras la față, ochi mari și privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, fața măslinie, caracterul fisonomiei lui arată viclenia; iar caracterul lui moral vom lăsa ca faptele lui să ni-l vedească.

*

Mihai-Vodă se supără de venirea lui Basta, nu voi în nici un chip să-l cunoască de general căpitan al țării, zicând că el este numit căpitan general și prinț vasal și tributar al împăratului; el făcu cunoscut lui Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimănui, va putea păstra prea bine țara în supunere, și el a face bine a se trage în Ungaria de sus, căci n'are trebuință nici de dânsul nici de oștile lui. Dar Basta care era sigur a dobândi el dela împăratul cărmuirea Ardealului nu numai că nu voi să asculte cererea lui Mihai, dar încă pretinse să pună garnizoane nemțești prin cetățile Ardealului, silind pe Mihai, în numele împăratului, a primi aceasta măcar pe o vreme, până când Ardealul va fi cu totul liniștit și nu va mai avea a se teme de năvălirea străinilor. Mihai-Vodă care primise în numele împăratului și numai ca locotenent al lui jurământul de credință al țarei Ardealului, jurase asemenea că va păstra toate privilegiile și drepturile acestei țări. El era hotărât a-și ține jurământul chiar împotriva împăratului, al cărui scop înțelesese că era a reduce țara într'o provincie a împărăției, iar nu a o ține ca o țară deosebită, liberă și numai tributară coroanei sale, de pe cum se făgăduise întâi. Afară de aceasta Mihai nu voia să lase din mână-i guvernul Ardealului, pe care-l câștigase cu sabia și să-l vadă mai ales trecând în mâinile lui Basta pe care de acum încă nu-l putea suferi.

Peste puțin ura acestor doi oameni se vădi publicului într'o ciocnire, care fu p'aci să aprindă flăcările războiului între dânsii. Basta, spre a începe îndeplinirea voinței sale d'a pune garnizoane din oștirea sa prin cetăți, trimise o ceată de Germani ca să intre în cetatea Husta, de pe Tisa. dar comandantul român ce Mihai pusese în acea cetate, nu voi să primească în lăuntru pe oamenii lui Basta și, închizându-le porțile cetății, îi res-

pinse înapoi cu vorbe restite. Oastea împărătească fu nevoită să petreacă noaptea aceea în câmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a se întoarce îndărăt. Basta, aflând aceasta, se înfurie și îndată începu a se pregăti de războiu, trimițând să-i vină călărimea din Silesia și pedestrima de pe marginile vecine ale Ungariei și întocmindu-și astfel o numeroasă oștire sub arme. Mihai nu se lăsă mai în urmă și își strânse și el pe lângă sine toate puterile. Amândouă taberile erau acum gata a începe războiu între dânsule și a se du-mica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemânatec, ce se afla atunci în Ardeal, alergând când la Mihai când la Basta și arătându-le primejdia în care se expune creștinătatea deschizându-se între ei un războiu civil, pe când Ibrahim-Pașa în Ungaria începea a amenința prin mișcări războinice, isbuti, prin autoritatea cuvintelor lui, a-i împăca și, deși ei urmară a se urî din inimă, dar în vederea oamenilor trăiau în pace. Mai apoi însă, rugat de Basta, Mihai primi la 24 Decembrie în cetatea Husta, pe lângă garnizona românească și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Șimlău încă erau niște cete de Nemți. Iar în celelalte cetăți Mihai nu lăsă să intre garnizoane împărătești, zicând că aceasta este împotriva privilegiilor și libertăților țării și că acum, războiul încetând în această țară, el n'are trebuință de alte puteri de cât d'ale lui. Aflând el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voește a da cârmuirea Ardealului lui Basta, se mânie foarte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească și strigă tare că în această revoluție, Ardealul a dobândit mai mult un stăpân puternic, al cărui jug nesuferit o va împovora, de cât un apărător împotriva puterii turcești. Mihai impută încă prin vorbe amare cruzimea, scumpetea și obrăsnicia cu care puțin mai înainte oamenii îm-

părătești trataseră Ardealul. În urma acestora, domnul făcu sfat cu toți boerii români și nobilii Ardealului, arătându-le lupta ce are cu oamenii împărătești pentru drepturile țării. La acest sfat toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să țină domnia acestei țări, fiind numai tributară către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărâre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea și pe logofătul Stoica, cei mai străluciți dintre sfetnicii lui. Aceștia, sosind în 13 Ianuarie (1600) la Pilsen, înfățișară mai întâi împăratului din partea lui Mihai-Vodă, sabia, busduganul și steagul lui Andrei Bathori, precum și calul ce el încălecaseră în bătălie. Apoi ei îi făcură cunoscut că Mihai-Vodă nu se privește în Ardeal de cât ca un guvernator spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că, sub acest titlu, el voește ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea cereau ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clușului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedeapsă exemplară; și în sfârșit cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal, care fugiseră și acum cereau iertare voind a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bunăvoință de împăratul și după ce M. S. ținu sfat, fură bine dăruiți și trimise înapoi cu mare cinste, purtând acest răspuns: «Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal și că printr'înșii va face cunoscut lui Mihai voința sa». În vremea aceasta sosise la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihai-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinț voia să usurpeze suveranitatea țării; că omenia ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuelile, și e de temut ca rugăciunile cele

vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiilor țării și spre a-l îndemna a nu trimite într'însa oștiri străine, să nu ascunză gândiri ambițioase. Aceste scrisori aruncară în deosebite păreri sfatul împărătesc, sau mai bine acea camarilă de femei și de iesuiți ce cârmuiau împărăția în locul slabului și leneșului Rudolf II. Unii, câștigați cu totul în favoarea lui Mihai, strigau că Basta scrie ca un rival și ca un pismaș al gloriei sale ; că Mihai este foarte credincios împăratului și că este un căpitan cu merit și cu vitejie sublimă. Dar alții, a căror părere birui, ziseră că trebuie a da mai mult crezământ lui Basta, căpitan credincios și cu sfat înțelept, decât lui Mihai a căru nesățioasă ambiție de a domni este deobște cunoscută.

*

Mihai sigur acum că, după ce l'a ajutat norocul ca să cuprinză Ardealul, îl va ajuta ca să-l și stăpânească, aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului și urma a administra Ardealul ca pe o țară a sa. La 9 Februarie el convocă dieta țării, unde, de pe zisa unui cronicar sas, nu făcură alta decât mâncară, băură și numărare banii lui Vodă ; iar de pre mărturia istoricului Bethlen, această sesiune se vede a fi fost mai serioasă, căci Mihai, începând a se desilusiona de nobilii unguri și voind a face oarecare ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga să nu se atingă de privilegiile lor. Ei îndrăsneau a vorbi de privilegiile lor atunci când cu orice jertfă trebuia a uni pe toți locuitorii țării spre a apăra privilegiile țării ce erau amenințate de Nemți. Domnul, furios de aceasta, răspunse lovind cu mâna mânerul săbiei sale și strigând : «Iată privilegiul vostru!» Din nenorocire el amenință numai, dar nu lucră. Intr'adevăr acum era

mai greu d'a o face decât îndată după bătălia de la Sibiu. El apucase din nenorocire a jura paza constituției țării și credincios jurământului, ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țară fără de învoirea dietei. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-i împlini voința.

Astfel acum și mai pe urmă, ne vom încredința că buna credință îl perdu pe el și tocmai această virtute i-o tăgăduiră dușmanii săi. Ungurii îl invinovățiră atunci că el ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi și făcut-o, dacă Dimitrie arhiepiscopul Bulgarilor nu s'ar fi dus cu Biblia la dânsul ca să-l întoarcă din acea hotărîre. Vom mai vedea în urmă această invinovățire repetînduse de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este că Mihai a avut multe ocazii de a o face, ba încă și împrejurările l'au îndatorat spre aceasta, și tot n'a făcut-o. Asemenea suntem la îndoială de arătarea ce numai Bethlen face cum că Mihai ar fi poruncit în acea vreme lui George Ratz comandantul cetății Deva să arunce în Mureșul înghețat pe junele Ion Iffiu, ce se afla acolo la închisoare. Mihai era un om iute la mînie dar nu era crud. Viața lui ne dovedește cu ce generozitate el s'a purtat într'atâtea rînduri, către boerii din țara Românească ce complotase peirea lui. Apoi am văzut dorința lui d'a trage prin bunătate inima Ungurilor și îl vom vedea în privința lor generos până la nesocotință. Mihai-Vodă, mai de mult făgăduise că se va duce la Brașov și fusese împedecat prin venirea solilor și prin alte trebi, se duse în sfârșit la 1 Martie în acest oraș, unde intră cu mai mult de 6000 călăreți și pedestrii și cu o pompă necrezută.

La 9 Martie ajunse la Brașov un sol dela împăratul turcesc, pașa dela Timișoara, bătrân ve-

nerabil numit Huraia-Aga. Mihai îi eşi înainte cale de o jumătate de mil de oraş la Ghimbaş cu o cavalcadă măreaţă : când se întâlniră, şi unul şi altul se deteră jos de pe cai şi, după ce se îmbrăţişară, Aga luă dela Mihai o pală persienească ce acest domn purta la coapsa sa şi-i dăruî alta turcească împodobită cu aur şi petre scumpe. Pe lângă aceasta, îi mai dete un steag verde spre semn de protecţie otomană, mai multe pene de erodiu din cele mai frumoase, spre a face fulii, şapte cai de preţ şi un foarte bun şoim. Aceste daruri fură purtate înaintea lui Mihai, ast-fel ei intrară amândoi în Braşov în sgomotul artileriei întregi. Trimisul turc se sili în tot chipul a îndupleca pe Mihai d'a se deslipi de împăratul Germaniei spre a se alia cu sultanul. Mihai îi răspunse cu bunăvoinţă, dar îi declară curat că el nici odată nu va recunoaşte altă autoritate de cât aceea a împăratului creştinesc. Tot atunci sosiră şi trimişii împăratului către Mihai-Vodă, neamţul David Ungnad şi ungurul Mihai Seckeli, căpitan în Sathmar. Ei fură martori la această primire făcută solului turcesc. Lui Mihai îi păru bine de aceasta : el nu se îndoî că o privesc aşa de nouă nu-i va pune în grije şi că bănuelile ce-i vor cuprinde îi vor face să fie mai înduplecători. Cu toate acestea el le dete să înţeleagă că ei nu trebuie a se scandalisa de ce văzuseră ; că el nu putea a nu primi de pe cuviinţă un ambasador şi de a-i face cinstea ce i se cădea, fără de a fi privit de toţi ca cel mai puţin curtean dintre toţi prinţii.

Agentii împărăteşti, înfăţişându-se dinaintea domnului îi ziseră ; «că cesarul, pentru atâta cre-
«dinţă şi slujbe memorabile ale lui, îi făgăduieşte
«toată clemenţa şi toată bunătatea sa împără-
«tească, dar fiind-că împrejurările şi starea Ar-
«dealului o cer, el îi porunceşte d'a se întoarce
«îndată în ţara Românească şi d'a păzi hotarele
«împotriva Turcilor».

Mihai-Vodă, auzind de aceea ce-i spuneau agenții cesarului în numele său, nu-și putu ține mânia și le răspunse îndată de față: «că el nu «va lăsa Ardealul spre a se întoarce în țara Românească și nu va face pe voia împăratului; că «de și cesarul i-a plătit în toți anii o subvenție, «dar că prin toate ostenele și primejdiile ce a «suferit de la dușmanii cesarului, luptându-se «pentru dânsul, el meritase guvernul Ardealului care de pre dreptate și legiuit i se cuvine», dând a înțelege că numai puterea armelor cu care câștigase această țară, îl va sili a o întoarce înapoi. Apoi Mihai de a doua oară adună la sfat boerii, cari toți fură de părere «că îi este prin înțelepciune poruncit a păstra pe seamă-i Ardealul; că «el suindu-se pe scaunul țării Românești, țara «era ocolită de vrăjmași și că Dumnezeu îi puse «în mână Ardealul ca cu puterile unite a ambelor «țări, să se poată apăra».

Mihai văzând că simțimintele boierilor și ale nobililor ardeleni conglăsuesc cu ale sale, se întemeie și mai mult în hotărârea de a ține Ardealul. În 15 Martie el deschise dieta pe care o chemase la Brașov. Cu două zile înainte el voise s'o amâne și să-i schimbe locul la Sibiu, dar fiind-că deputații veniseră din toate părțile, îl ruga a o continua. Toată sfătuirea dietei, ținu numai un ceas, aruncând o contribuție de patru fiorini de cap. Toți se așteptau la o contribuție mult mai aspră; apoi, auzind aceasta, o priviau ca o binefacere deosebită și se învoiră cu toții. În 16 Martie la 7 ceasuri porni din Brașov la Sibiu și d'acolo la Alba, ducând și pe agenții împărătești cu sine. Aci, după ce-i ținu câte o săptămână și îi mai zăbovi și la Cluș. îi trimise înapoi la împăratul Rudolf cu acest răspuns: «că de nu va trimite «subvenția anuală și aceasta în grabă, el va duce «asupra împăratului nu numai oameni, dar încă

«mii de mii de demoni ; că el n'are trebuință de «ajutorul străinilor ; că are destui soldați, numai «bani îi lipsesc spre a-i putea ține». El rugă încă pe agenți a se sili ca împăratul să numească altă persoană în locul lui Basta, care îi era bănuিত din deosebite cuvinte și pentru ca svezile lor particulare să nu turbure liniștea țării întregi. El învinovăția mai ales pe Basta că, în loc să grăbească a-i aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinalului, își petrecuse vremea în zadar în fapte de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de bani, de la cardinal, prin mijlocul lui Cornis ca să nu-l vatăme și pentru aceea el se mișcase prea cu încetul cu oastea sa spre Ardeal, lăsând să scape ocazia d'a intra împreună cu dânsul în acea țară. Deosebit de acesta, Mihai făcu a se propune de pe lături agenților împăratului «că, de vreme ce «Ardealul i se face din ce în mai iubit, el dorește «ca să-l stăpânească și după dânsul să treacă la «fiul său prin drept de moștenire ; că pe lângă «Ardeal, să i se adaoge încă Oradia-Mare, Husta, «Baia mare și părțile din afară ale Hotarului Ungariei, care mai 'nainte ținuse de Ardeal și că tot «ce va mai câștiga cu vreme, țări și oameni, să «rămână pe seama lui și a fiului său ; că să i se «dea bani pentru a ridica oști și aceleași pensii «și aceiași cinste de care se bucurase Sigismund «Bathori, între care să fie făcut și principe al «Sânței Împărății și să i se dea ordinul mielului «de aur ; că împăratul și cei-l'alți principii creștini, «care țin de împărăție să se îndatoreze de a-l «răscumpăra cu bani de la turci, întâmplându-se «să cază prins în mâinile lor ; că dacă cum-va va «fi gonit de dușmani din Transilvania sau din «Țara-Românească, împăratul să «aibă a-i plăti «o sută mii talere pentru traiul său în Ungaria «de sus».

Mihai nu-și mai făcea iluzii acum asupra Nemților ; el înțelese că de bunăvoie ei nu-i vor da nimica, ci numai siliți de dânsul și de împrejurări. El se gândi a se împăciui cu dușmanii săi ca să încete odată acest îndelungat războiu și spre a putea fi liber la întâmplare în fața Nemților. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei spre a încheia pace și alianță. Vorba eși atunci că Mihai propuse și lui Ieremia domnul Moldovei ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu fiul lui Mihai, ca așa Ardealul, Polonia, Moldova și țara Românească fiind una, să n'aibă temere nici de Tătari, nici de Turci, cu mult mai puțin încă de Nemți. Dar o nouă dorință de domnire ce coprinsese pe nestatornicul Sigismund Bathori, împedecă orice tratație și aprinse din nou flăcările războiului.

Cuprinderea Moldovei

Adunându-și în grabă oștile sale străine din cartierele lor, Mihai le împreună cu armia sa și cu a Ardealului. Eși din Alba-Iulia și, la 1 Mai, își așează tabăra lângă orașelul Preșmăr. Acolo porunci ta toți Săcuii să se scoale în arme și să-l urmeze. El făcu cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răsbuna moartea lui Ștefan-Vodă Răsvan, aliatului său, pe care Ieremia-Vodă îl omorâse cinci ani mai înainte, într'un chip crud, rușinos și împotrivor obiceiurilor creștinești. Armia lui Mihai, spun că trecea peste 50.000 ostași din cari 38.000 pușcași, 3000 cazaci 4000 călăreți sârbi, 4000 săcui și 4000 voluntarii sub comanda lui Baba-Novac. Cea mai mare parte din această armie trebuia să se pogoare din Ardeal în Moldova pe la Trotuș ; cea-l'altă să treacă din țara Românească pe la Focșani. În 6

Maiu 1600, Mihai, lăsându-și soția în Ardeal, porni spre Moldovași, voind a sosi chiar și înainte de vestea sosirei sale, cu o grabă de care toți s'au minunat, fără a da răsuflare oștilor sale, trecu hotarul, nu prin drumul obicinuit pe unde știa că-l așteaptă dușmanul, ci urcându-se prin munții cei mai grei, printre stânci și prin aspre strâmtori. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu seamă din lipsa provisiilor ce nu găsiră nici pe acolo nici în părțile Moldovei, de oare-ce dușmanul le pustiise mai dinainte. Caii însă avură pășune și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci; totuși oștile nu murmurară de loc împotriva acestei repejuni. Intr'adevăr Mihai le dedese încredințare că vor birui și le făcuse să spere mult în îmbelșugarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără de nici un aliat. Oștile vrășmașe, orânduite spre paza acelor munți, văzând cu mirare și spaimă că dușmanul, trecând prin prăpăstii, le-a ocolit, se traseră spre șesul Moldovei către tabăra lor cea mare din lăuntru țării.

Sigismund Bathori, și Eremia-Vodă, cari se aflau atunci la o nuntă în orașul Troțușului, luând veste că Mihai a trecut munții cei mari și că acum, rânduitor de bătălie, se apropie de dâșii, rămaseră încremeniți. În groaza ce-i cuprinse, ei gândiră că aceea ce e mai sigur pentru dâșii, este d'a se retrage în lăuntru țării și fără zăbavă sculându-se cu toată armia, se îndreptară spre Suceava. Mihai-Vodă, ne întimpinând în față-i pe dușmani, de pre cum se aștepta, se luă după dâșii cu aceeași iuțeală cu care trecură munții. Armia lui avu și aice a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că dușmanul pustia tot în cale spre a întârzia goana ce-i da ai noștri. Dar oștile lui Mihai, biruind aceste suferințe, se îmbărbătară și mai mult, siliră la drum și în sfârșit ajunseră pe cele vrășmașe la un loc anume

lascea și le nevoiră a sta de război ; avanguardia dușmanului, alcătuită de câte-va regimente polonese bine armate, isbi avanguardia noastră compusă de câți-va români și sârbi și o sparseră. Mihai trimise îndată de chemă o seamă de Unguri de Ardeal, cari se aflau mai în urmă și-i asvârli asupra Polonilor din avangardiă dușmanilor, cari după puțină apărare, se întoarseră în risipă, lăsând în loc ca la 200 morți dintr'înșii. Intre aceștia era și un viteaz polon anume Dydynski. Indată după această luptă de avangardie, ambele trupuri de armie protivnice se arătară una în fața alteia. Ele cătară cât-va una către alta ca cum ar fi așteptat ceva. Ce va face armia moldoveană ? Luptase-va ea altături cu Polonii pentru un domn pus de aceștia și nesuferit țării, împotriva fraților lor de sânge și a unui erou, fala tuturilor Românilor ? Moldovenii nu stătură mult în cumpănă. Intr'o clipă 15.000 dintr'înșii, puindu-și cușmele în vârful lăncilor, cu mare strigare de bucurie, trecură în tabăra lui Mihai. Ieremia nu mai avu alt ce face de cât a fugi cât mai în grabă, împreună cu oastea ce-i rămăsese, spre Hotin.

Ajungând la Suceava, el nu îndrăzni să intre în cetate, neîncercându-se în locuitori. «Era așa «de groaznic Mihai-Vodă și vestit de rășboae în «toate aceste părți, zice Miron Costin, cât îndată «ce au sosit la Suceava i s'au închinat cetatea «Sucevii și a Neamțului și puse în cetăți o seamă de ai lui pedestrași». Cronicarul polon Heidenstein bănuiește că comandantul Sucevii, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câștigat fiind printr'o mică răsplătire.

Mihai-Vodă apoi pripi așa de aproape pe Ieremia, în cât avanguardia sa ajunsese niște haiduci pedestri cu câte-va care din arierguardia lui Ieremia. Haiducii stătură cu inimă la război apărându-se câte-va ceasuri, dar înglotându-se oas-

tea lui Mihai, ei fură sparți și deteră dosul. Această luptă stătu lângă râul Jijia, la un sat a-nume Verbia, unde stă o movilă mare făcută după aceea peste trupuri, de Ieremia. În sfârșit dușmanul, ajungând la Nistru, la cetatea de margine a Moldovei, numită Hotinul, pe care Ieremia o îngrijise foarte bine cu slujitori de ai săi nemți, hotărâ de a se opri acolo spre a da bătaie, sperând să va putea isbuti să birue oștile lui Mihai, obosite de atâta cale. Numărul ostașilor ce aveau aliații cu dâșii se urca încă la 30,000. În 8 Mai sosi și Mihai pe loc și îndată se înhăță bătaia la Otani lângă Hotin. Bătălia ținu de la 10 ceasuri dimineața până seara și, cu toate că dușmanul se purtă mai vitejește în această bătălie, dar nu fu mai norocit decât altădată. Mihai căzu cu o furie mare asupra armiei dușmane, care după o lungă împotrivire pierdu câmpul de bătaie, pe care-l roși și udă cu valuri de sânge; 8000 din vrăjmași zăceau pe câmpul bătăliei, iar din oastea noastră numai 2000; mulți dușmani încă periră ca vai de ei, înecați în râul Nistrului. Românii câștigară o pradă bogată, iar dușmanii ce scăpară se închiseră cu toți în cetatea Hotinului.

*

Mihai începu a bate cetatea. Ghiulele lui, spune Miron, se cunoșteau în zidurile cetății până la surparea ei, și după un asediu de trei zile, văzând că nu o va putea sparge, căci îi lipseau tunuri mari, puse un trup de pază împrejurul cetății și, lăsând în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întoarse la Suceava și de acolo la Iași, unde intră cu triumf, se sui în tronul domnilor moldoveni primind într'o ceremonie solemnă jurământul de credință al boierilor acestei țări. De atunci el începu a se

întitula și a se scrie : «Domn al țării Românești, «al Moldovei și al Ardealului». Ieremia-Vodă, văzând că-l vor scoate din cetate, fugi într-o noapte pe furiș cu toți boierii lui în Polonia. Mihai deși cunoștea bine cât de mulți partizani are în Polonia întreagă, iar mai cu seamă că vecina țară a Podoliei, care era de lege orientală îl chema și-l aștepta cu mare bucurie spre a i se închina lui, tot nu îndrăzni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși războiul, încheind pace sau îndeplinindu-și planurile sale în acea țară, din pricină că el încă nu era înțeles bine cu aliații săi, că nu putuse cuprinde cetatea Hotinul și că trebi grabnice îl chemau în Ardeal. Aceasta fu o mare greșală a lui Mihai, căci vecinatele provincii erau fără oști și cu simpatia popoarelor, chiar și fără de aliații săi, el ar fi putut impune voința sa în Polonia.

El trimise curieri la cetățile acestei țări spre a vesti triumfurile sale în Moldova și tot Ardealul își arată veselia prin descărcături de tunuri și alte ceremonii. Asemenea Mihai pornise curieri la împăratul ca să-i facă cunoscut cuprinderea Moldovei și a i-o închina din partea sa și a fiului său Pătrașcu, păstrând însă pe seamă-i stăpânirea ei.

*

Până aici este interesantă, din punctul de vedere care ne însuflețește astăzi, povestirea lui N. Bălcescu despre cucerirea Ardealului, înfăptuită de marele Domnitor muntean.

Cucerind și Moldova, Mihai isbuti să înfăptuească o clipă, în anul de glorie 1600, unirea tuturilor țărilor române sub un singur sceptru. Mihai este cel dintâi care, a izbutit, prin vitejia spedei sale, să refacă, sub ocârmuire românească Dacia veche. Atunci au trăit o clipă la un

loc pământurile românești cari azi stau departe unul de altul: **Basarabia, Moldova, Bucovina, Muntenia și Ardealul.**

Fi-va dat oare regelui Carol să realizeze ideea-lul pe care Mihai l'a înscris în conștiința națională acum trei sute de ani?

Să nădăjduim că da. Mihai n'a putut să-și păstreze însă foloasele victoriilor lui uimitoare, fiind-că poporul nu era pregătit atunci pentru a desăvârși, prin suflet și înțelegere a împrejurărilor, ceea ce Mihai înfăptuise prin spada sa glorioasă.

Dar azi poporul este gata. Conștiința națională nu numai dorește, pretinde chiar să se realizeze unirea Românilor de pretutindeni. Oare spada lui Mihai nu mai scânteiază azi ca odinioară?

Lovit în Moldova de poloni, isbit în Ardeal de chiar împăratul, care atunci ca și în toate vremurile se purta cu viclenie față de credincioșii săi, Mihai, după biruința strălucită de la Gorăslău, căzu lovit mișelește de moarte, în cortul său, pe câmpul victoriei, de trimișii dușmanului Basta.

Vărsându-și sângele pentru păstrarea Ardealului,— pe care împăratul voia să i-l ia mișelește,— Mihai a pecetluit stăpânirea sa asupra acestui scump pământ românesc, cu o pecete pe care veacurile n'au putut-o deslega. Ea așteaptă și azi pe moștenitorul legitim al marelui Mihai spre a o desface pentru ca moștenirea învingătorului de la Șelimbreg să încapă în mâini vrednice de a o păstra.

Fi-va oare făptură a zilelor noastre acel fericit moștenitor? Cu această întrebare plină de nădejde sfârșim această pagină glorioasă a istoriei lui Mihai-Viteazul.

EDITURA „X“
BUCUREȘTI, STR. ISVOR, 3

Sub presă :

ASEDIUL PARISULUI

Traducere după FR. SARCEY

Copertă în 8 culori

PREȚUL 1 LEU